

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»**

Каракаш Ілля Іванович

УДК 349.6 (347.23:502) (477)

**ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВА ВЛАСНОСТІ
НА ПРИРОДНІ ОБ'ЄКТИ ТА ЇХ РЕСУРСИ В УКРАЇНІ**

Спеціальність: 12.00.06 – земельне право; аграрне право;
екологічне право; природоресурсне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Одеса – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук,
професор, академік НАПрН України
Андрейцев Володимир Іванович,
професор кафедри цивільного, господарського та
екологічного права Національного технічного
університету «Дніпровська політехніка» (м. Дніпро)

доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України
Бобкова Антоніна Григорівна,
декан юридичного факультету
Донецького національного університету
імені Василя Стуса (м. Вінниця)

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
Носік Володимир Васильович,
професор кафедри земельного та аграрного права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка (м. Київ)

Захист відбудеться «5» жовтня 2018 року о 10-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 4108604 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23, зал засідань вченої ради.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Академічна, 2, ауд. 206.

Автореферат розісланий 4 вересня 2018 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
доктор юридичних наук, професор

Г.О. Ульянова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасна Українська держава за своєю територією є найбільшою країною на Європейському континенті. На її суверенній території знаходяться майже усі види природних багатств, як залучені в господарський обіг, так і невикористовувані в національній економіці у даний час. Тому для України немає потреби включатися у боротьбу за природні ресурси, що спостерігалось у світовій практиці протягом ХХ століття і триває до теперішніх часів. Проте не можна стверджувати, що наявні природні багатства країни раціонально використовуються, ефективно оберігаються, своєчасно відтворюються і поновлюються у достатніх обсягах. Соціальних, економічних, екологічних, технічних, технологічних та інших причин цьому немало, але однією з головних причин є відсутність достатніх і дійових важелів юридичного впливу на природноресурсову ситуацію, застосування правових засобів раціоналізації природокористування, підвищення ефективності природоохорони та забезпечення якості природного оточення. Насамперед це стосується недосконалої системи правового регулювання відносин власності на природні об'єкти та їх ресурси.

Незважаючи на те, що природноресурсова власність відноситься до першепочаткової форми власності у суспільному житті, вона перебуває в тіні правового регулювання «майнової» власності. Однак добре відомо, що відносини власності на природні багатства суттєво відрізняються від «майнової» власності. Крім цього, на правове регулювання відносин власності на природні об'єкти країни досі впливає тривале існування права виключної державної власності на основні природні багатства. Подолання монопольного права на них «виключно держави» і поява права комунальної та приватної власності на об'єкти природного походження ще не набули «всеоб'єктного» поширення. Зокрема, досі зберігається виключна власність на водні об'єкти та об'єкти надр, які надаються тільки у користування. Зазначене пояснюється і тим, що в державі ще не накопичено достатнього досвіду регулювання усієї сукупності відносин природноресурсової власності на основі різноманіття права власності на природні багатства. Останнє потребує не лише критичної переоцінки минулого досвіду регулювання відносин природноресурсової власності, а і глибинного теоретичного осмислення процесів і явищ в суспільстві, а також розробки і впровадження нових підходів до їх законодавчої регламентації.

Сучасне природноресурсове законодавство України відрізняється від законодавства попереднього періоду своїм соціально-економічним змістом та політико-правовою спрямованістю, що відображають специфіку історичних умов формування і подальшого розвитку природноресурсових відносин на засадах імперативно-диспозитивних законодавчих вимог. Проте якщо їх соціально-економічні аспекти у період незалежного існування української державності активно обговорювалися і одержали ґрунтовне дослідження, то цього не можна сказати стосовно дослідження юридичних аспектів природноресурсової власності. Свідченням цьому є те, що за вказаний період не з'явилися фундаментальні монографічні та дисертаційні дослідження відносин природноресурсової власності, а існуючі періодичні публікації носять фрагментарний характер і не розкривають специфіки їх прояву, що впливає на регулювання цих відносин.

Отже, недосконала система правового регулювання відносин власності на природні об'єкти та їх ресурси, прояви їх відмінностей і особливостей у порівнянні з правом «майнової» власності, необхідність остаточного подолання наслідків монопольного права «виключної державної власності» на них і визначення оптимальної моделі права власності на природні багатства, прагнення до набуття певного досвіду законодавчого закріплення усієї сукупності відносин природноресурсової власності на основі його різноманіття, відсутність фундаментальних науково-теоретичних досліджень проблематики, мета вдосконалення існуючих концепцій та пошуки нових доктринальних засад правового регулювання відносин власності на природні багатства й інші чинники визначають актуальність теми дисертаційного дослідження. Саме цим пояснюється авторське звернення до теоретичних аспектів права власності на природні об'єкти та їх ресурси, розглянутих у дисертаційній роботі.

Науково-теоретичною основою дисертаційного дослідження стали: наукові праці таких провідних українських вчених у галузі аграрного, земельного, екологічного та природноресурсового права, як В.І.Андрейцев, Г.І.Балюк, А.Г.Бобкова, О.Г.Бондар, Д.В.Бусуйок, М.Я.Ващишин, О.А.Вівчаренко, Н.С.Гавриш, О.В.Гафурова, П.О.Гвоздик, А.П.Гетьман, І.В.Гиренко, О.В.Головкін, А.Й.Годованюк, В.К.Гуревський, А.В.Духневич, В.М.Єрмоленко, В.П.Жушман, О.І.Заєць, В.А.Зуєв, Л.А.Калишук, Р.С.Кірін, Н.Р.Кобецька, Т.О.Коваленко, Т.Г.Ковальчук, І.М.Козьяков, В.І.Комарницький, М.В.Краснова, В.В.Костицький, І.О.Костяшкін, П.Ф.Кулинич, В.І.Лозо, Н.В.Локтева, О.Ю.Макаренко, Н.Р.Малишева, Р.І.Марусенко, А.М.Мірошніченко, В.В.Носік, О.М.Пашенко, І.М.Перчеклій, Ю.С.Петлюк, О.Ю.Піддубний, О.О.Погрібний, С.В.Разметаєв, Б.Г.Розовський, В.І.Семчик, В.Д.Сидор, А.К.Соколова, А.М.Статівка, О.В.Степська, В.Ю.Уркевич, Т.Є.Харитоновна, М.М.Чабаненко, А.І.Черемнова, М.К.Черкашина, І.Є.Чумаченко, Ю.С.Шемшученко, М.В.Шульга, В.І.Федорович, В.О.Юрескул, Н.Г.Юрчишин, а також дослідження визнаних вчених-юристів радянського періоду за зазначеною спеціальністю, як Г.О.Аксеньонок, В.П.Балезін, Г.С.Башмаков, З.С.Беляєва, Ц.В.Бичкова, М.М.Веденін, Ю.О.Вовк, В.В.Гречко, В.К.Григор'єв, Л.І.Дембо, А.Е.Єренов, Б.В.Єрофєєв, Ю.Г.Жаріков, О.А.Забелишенський, І.О.Іконицька, П.Д.Індиченко, М.Д.Казанцев, С.П.Кавелін, А.М.Каландадзе, А.В.Карасс, М.І.Краснов, М.І.Козир, О.С.Колбасов, О.Н.Колотинська, І.М.Миронець, В.Л.Мунтян, Н.Б.Мухітдінов, М.Т.Осипов, Н.Н.Осокин, О.П.Павлов, І.В.Павлов, І.Ф.Панкратов, В.В.Петров, Г.М.Полянська, В.К.Попов, О.А.Рускол, А.А.Рябов, І.О.Середа, М.В.Сторожєв, Я.Я.Страутманіс, М.О.Сиродоев, Н.І.Титова, О.М.Турубінер, Л.П.Фомина, В.П.Цемко, А.Є.Черноморець, В.О.Чуйков, В.С.Шелестов, В.М.Яковлев, В.З.Янчук та інших вчених. При дослідженні окремих аспектів теми використовувались наукові публікації представників сучасної білоруської та російської науки аграрного, земельного та екологічного права, зокрема Г.Ю.Бистрова, С.А.Белашенка, А.К.Бобылева, С.О.Боголюбова, М.М.Бринчука, Г.О.Волкова, О.К.Голіченкова, О.М.Козир, О.І.Крассова, Т.И.Макарової, Г.В.Чубукова та інших науковців.

Дослідження проблем права власності на природні об'єкти та їх ресурси в дисертації спирається на фундаментальні монографічні роботи таких представників

цивілістичної науки, як С.М.Братусь, А.В.Венедиктов, Д.М.Генкін, В.П.Грибанов, Р.Е.Гукасян, О.В.Дзера, М.Д.Єгоров, О.А.Єрошенко, О.С.Іоффе, С.М.Корнеєв, Н.С.Кузнєцова, В.В.Луць, Р.А.Майданик, В.П.Маслов, В.П.Мозолін, І.Б.Новицький, О.А.Підопригора, О.О.Підопригора, О.А.Пушкін, В.Є.Рубаник, І.В.Спасибо-Фатєєва, К.І. Скловський, Є.О.Суханов, В.О.Тархов, Ю.К.Толстой, Є.А.Флейшец, Р.О.Халфіна, Є.О.Харитонов, О.І.Харитонova, Ю.С.Червоний, Я.М.Шевченко, В.С.Щербина та інші праці.

Методологічні основи дослідження визначалися на засадах використання наукових праць представників загальної теорії права С.С.Алексєєва, А.М.Васильєва, О.В.Зайчука, Д.А.Керімова, В.В.Копейчикова, В.О.Котюка, В.В.Лазарєва, М.І.Матузова, В.П.Нагребельного, Н.М.Онїщенка, П.О.Недбайла, В.С.Нерсєсянца, Г.В.Мальцева, Ю.М.Оборотова, В.Ф.Опришка, О.В.Петришина, А.С.Піголкина, В.Ф.Погорілка, П.М.Рабиновича, В.К.Райхера, В.М.Сєліванова, В.Ф.Сіренка, О.Ф.Скакун, О.В.Сурілова, Ю.О.Тихомирова, В.Д.Ткаченка, І.Є.Фарбера, М.В.Цвіка, Л.С.Явича. Певний інтерес для пізнання засад правового регулювання відносин власності в цілому та відносин природноресурсової власності зокрема, мали праці російських та зарубіжних вчених-юристів Б.Віндшейда, Ю.С.Гамбарова, О.Гірке, Л.Дюги, Г.Єллінека, В.Б.Ельяшевича, Р.Ієрінга, Л.А.Кассо, Я.Лазаря, А.Оноре, Л.Й.Петражицького, К.П.Побєдоносцева, Р.Саватьє, Ф.Савіньї, В.І.Сергеєвича, О.А.Хауке, К.Хєссе, Г.Ф.Шершенєвича та інших вчених.

Вивчення проблем суспільних відносин власності вимагало залучення наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених в галузі економіки, зокрема А.Алчіана, Б.В.Буркінського, В.В.Вольчика, Г.Демсеца, С.І.Дорогунцова, О.Г.Ємельянова, В.Л.Іноземцев, М.В.Колганова, Р.І.Капєлюшнікова, Р.Коуза, І.В.Лазня, А.І.Мартиєнка, А.Маршалла, Л.О.Новосьолової, А.М.Олейника, А.Пігу, О.Д.Радигіна, В.О.Рибалкіна, В.М.Степанова, М.Фрідмана, С.К.Харічкова, а також філософських творів Г.Гегеля, С.М.Булгакова, І.О.Ільїна, І.Канта, П.Лафарга, Д.Локка, Г.В.Плєханова, П.-Ж.Прудона, О.В.Філічевої, С.Л.Франка, Б.М.Чичєріна і праць інших економістів і філософів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану дослідницької роботи кафедри аграрного, земельного та екологічного права як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» з комплексної теми «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011–2015 роки (державний реєстраційний номер 0110U000671), а також плану науково-дослідної роботи кафедри «Стратегія еволюції аграрних, земельних та екологічних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України» в межах комплексної університетської теми «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016–2020 роки (державний реєстраційний номер 0116U001842).

Мета і завдання дисертаційного дослідження. Метою дисертаційної роботи є визначення особливих ознак, специфічних проявів та інституціональної приналежності права природноресурсової власності, а також дослідження процесу формування і становлення природноресурсового права як комплексної правової галузі та його місця в правовій системі України на підставі проведеного аналізу

методологічних засад, теоретичних поглядів і законодавчих положень щодо формування суспільних відносин власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні як економічної та юридичної категорії, їх правового регулювання в інтегрованому і диференційованому стані на концептуальних засадах виключної та розділеної власності, відстеження основних етапів становлення, розвитку та законодавчого закріплення права природноресурсової власності на сучасній території Української держави, розкриття основних способів захисту й охорони права власності на природні об'єкти та умов і порядку їх застосування.

Завдання дослідження визначені поставленою метою і включають:

- розкриття методологічних засад і концептуальних підходів щодо визначення права власності як економічної категорії на природні багатства у статичному стані та динамічному процесі;

- визначення поняття права власності як юридичної категорії в об'єктивному і суб'єктивному розумінні та розкриття їх основних ознак і структурних складових;

- формулювання загального визначення права власності та права природноресурсової власності з урахуванням специфічних проявів останнього й особливостей його законодавчого закріплення;

- відстеження генезису законодавчого закріплення та правового регулювання відносин власності на основні природні багатства за концепцією права виключної державної власності з моменту її виникнення, впровадження у нормотворчу практику союзної держави та послідовного занепаду;

- обґрунтування пропозицій стосовно відновлення і впровадження концепції розділеної власності щодо закріплення належності та використання об'єктів правового походження в умовах децентралізації влади і розширення повноважень органів місцевого самоврядування;

- визначення стану реалізації конституційних положень щодо права власності на природні об'єкти й їх ресурси у кодифікованому і звичайному природноресурсовому законодавстві України;

- виявлення основних ознак і проведення розмежування між способами захисту й охорони права власності на об'єкти природного походження та розкриття їх співвідношення;

- з'ясування юридичної природи цивільно-правових, адміністративно-правових та кримінально-правових способів захисту і охорони права власності й особливостей їх застосування до захисту і охорони права власності на природні об'єкти й їх ресурси;

- викладення особливостей застосування судового, нотаріального і адміністративного порядку захисту, а також застосування самозахисту права природноресурсової власності, зокрема шляхом подання віндикаційного позову (*actio rei vindicatio*) та негаторного позову (*actio negatoria*);

- формулювання теоретичних висновків і практичних рекомендацій щодо удосконалення правового регулювання системи суспільних відносин природноресурсової власності, розширення видового різноманіття права власності на природні об'єкти та посилення способів їх захисту й охорони із закріпленням останніх у природноресурсових законодавчих актах.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини власності на об'єкти та ресурси природного походження, які виникають, змінюються і припиняються у зв'язку з використанням, охороною та відтворенням природних багатств, а також забезпеченням захисту прав на них згідно із законодавством України.

Предметом дослідження є теоретичні і практичні проблеми реалізації права власності на природні об'єкти в Українській державі.

Методи дослідження. В процесі роботи над дисертацією використовувався комплекс методів щодо дослідження проблем права власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні. Зокрема, застосовувалися загальнонаукові методи діалектичного пізнання суспільних явищ, системного аналізу і синтезу, формально-логічний і структурно-функціональний метод, а також спеціально-правові методи наукового пізнання юридичних категорій, а саме: порівняльно-правовий та історико-правовий метод, метод тлумачення правових норм та інші наукові методи дослідження відносин власності.

За допомогою діалектичного методу пізнання розкрита соціально-філософська сутність відносин власності у суспільстві та методологічні засади їх функціонування (підрозділ 1.2). Метод системного аналізу і синтезу застосовано для дослідження економічної й юридичної природи власності, виявлення загальних і особливих ознак права «майнової» та природноресурсової власності, а також для розкриття інтегрованої та диференційованої правооб'єктності природних багатств (підрозділи 1.3, 1.4). Завдяки формально-логічному методу досліджено співвідношення конституційних норм щодо закріплення права власності Українського народу на основні природні багатства країни та їх подальший розвиток у відповідних актах природноресурсового законодавства, а також сформульовані пропозиції та рекомендації, спрямовані на їх удосконалення (підрозділ 2.2). Структурно-функціональний метод надав можливість виявити роль і місце природноресурсової власності у структурі відповідних правовідносин, а також визначити функціональне призначення права власності на природні об'єкти в системі природноресурсового законодавства і права (підрозділ 2.3). Порівняльно-правовий метод застосовувався у дослідженні специфіки прояву і законодавчого закріплення права власності на природні об'єкти, а також забезпечення його захисту і охорони цивільно-правовими, адміністративно-правовими та кримінально-правовими способами (підрозділи 2.1, 4.1, 4.3). Історико-правовий метод надав змогу дослідити становлення і розвиток права природноресурсової власності на сучасній території Української держави в ретроспективному аспекті та розкрити гносеологічні основи формування і розуміння права природноресурсової власності (підрозділ 3.1). Метод тлумачення правових норм використовувався при з'ясуванні близьких за змістом положень конституційного, екологічного, природноресурсового, цивільного, адміністративного та інших галузей вітчизняного законодавства щодо використання, охорони і відтворення природних об'єктів та їх ресурсів (підрозділи 4.1, 4.4). У дисертаційному дослідженні застосовувався прогностичний метод (підрозділ 3.3), що надав можливість обґрунтувати відповідні висновки та конкретні пропозиції щодо подальшого розвитку природноресурсового законодавства і формування комплексної галузі природноресурсового права у правовій системі України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є першим у сучасній науці дослідженням методологічних, теоретичних, економічних і правових основ суспільних відносин власності на природні об'єкти та їх ресурси в доктрині вітчизняної системи права, що виникають, змінюються і припиняються у зв'язку з їх використанням, охороною і відтворенням. Ступінь наукової новизни одержаних результатів характеризується положеннями, висновками, пропозиціями та рекомендаціями, які виносяться на захист.

Вперше:

– обґрунтовано розуміння власності, що формується під впливом процесів звичайної життєдіяльності людини, пов'язується із зовнішніми предметами світу і сприймається як ставлення людей до належних їм речей. Усвідомлення власності у «людино-речовому» розумінні відбувається через належність речей, предметів чи об'єктів зовнішнього світу певним особам. При цьому складається уявлення про існування між суб'єктами-власниками та об'єктами-речами фактичних зв'язків, що виникають у процесі задоволення людиною своїх матеріальних і духовних потреб за допомогою речей. В результаті речових зв'язків з собі подібними індивід асоціюється з соціумом, «зростається» з соціальними спільнотами – сім'єю, родом, плем'ям, общиною, групою, колективом, громадою тощо. У цьому сенсі можна говорити про органічну властивість власності, притаманної особистості, людським об'єднанням та суспільству в цілому;

– доведено, що в силу об'єктивної неможливості існування людини і суспільства поза умов і засобів природи ані окремий індивід, ані суспільство в цілому не втрачають своїх зв'язків з природним оточенням. Змінюються лише форми особистісних та міжособистісних відносин, з'являються і формуються відносини соціальних груп і громадських формувань, тобто суспільні відносини щодо використання багатств природи, у тому числі на власницькій основі;

– сформульовано висновок про те, що поширення «майнової» власності та проведення націоналізації землі й інших природних об'єктів у 20-ті роки минулого століття у певній мірі вирішили наявні суспільні суперечності. Проте вони мали своїм негативним наслідком надмірне усупільнення як майнової, так і природноресурсової власності. Поєднання ринкових механізмів і державного управління в структурі «змішаної економіки» у даний час ґрунтується на комбінуванні державної та приватної власності на засадах державно-приватного партнерства, тенденції розвитку якого визначені в сучасному українському законодавстві. Економічний розвиток на основі ринкових відносин вимагає здійснення пошуків і застосування нових філософських концепцій відносин власності, найбільш помітною серед яких є обмінно-обігова теорія власності. Вона охоплює походження відносин власності та функціонування права власності у їх цивілістичному трактуванні, що набуло поширення на право земельної та іншої природноресурсової власності;

– визначено поняття права природноресурсової власності в об'єктивному розумінні, що являє собою сукупність правових норм, які закріплюють і охороняють способи набуття, умови реалізації та порядок припинення правомочностей власності на предмети природи і об'єкти матеріального світу для задоволення потреб окремих осіб, їх об'єднань, громад, держави або усього суспільства. Специфічне

притаманним праву власності в цілому та праву власності в суб'єктивному розумінні є не інтерес, а воля і влада, або власницька владна воля, яка незалежна від волі та влади інших осіб. Право власності в суб'єктивному розумінні являє собою систему наданих можливостей суб'єктам права для здійснення володіння, користування і розпорядження належними їм природними об'єктами своєю владою в межах, встановлених законом;

– відстежено еволюційні зміни у відносинах щодо використання природних багатств на основі відносин власності. Якщо до середини ХХ століття природні ресурси розглядалися виключно як засоби виробництва і привласнення предметів споживання, то вже у другій половині ХХ століття з'явилися нові концепції відносин власності. Найбільш відомою теоретичною моделлю цього напрямку є «економічна теорія прав власності». Своєрідність цієї «універсальної метатеорії» щодо трактування власності полягає у використанні нею економічного аналізу в якості методологічної та загальнотеоретичної основи, що зводиться до наступного: по-перше, не ресурси самі по собі є власністю, а права на використання ресурсів, оскільки саме вони формують поняття власності; по-друге, феномен власності виводиться з факту обмеженості ресурсів та їх поступового скорочення у природному середовищі;

– доведено, що на правове регулювання відносин власності щодо природних об'єктів та їх ресурсів суттєво впливають наступні фактори: такі об'єкти мають природне походження, тобто вони створені самою природою без трудової участі людини, соціальних зусиль та матеріальних витрат; кількісно й якісно природні об'єкти й їх ресурси обмежені в природному середовищі як в національно-територіальних межах, так і в планетарному масштабі; просторові межі, розміри чи об'єми природних об'єктів не відтворювані, важко відтворювані або не можуть бути поширені шляхом відтворення; основні природні об'єкти фізично нерухомі та не переміщуювані у природному просторі; оскільки природні об'єкти не є продуктом людської праці або суспільної діяльності, то вони не мають реальної вартості й у строго економічному сенсі не є товаром; головний природний об'єкт – земля є засобом виробництва в сільському і лісовому господарстві; при використанні землі як засобу виробництва продуктивні сили земельних ресурсів не зменшуються, а зростають; використання земельних та інших природних об'єктів в якості територіально-просторового базису для здійснення виробничо-господарської діяльності не змінює їх межі та площі; відмова від використання земельних, водних, гірничих та інших природних об'єктів не призводить до їх псування, деградації, зношування або іншого стану непридатності тощо. Саме цим пов'язано визнання природних об'єктів та їх ресурсів основним національним багатством, що перебувають під особливою охороною держави;

– сформульовано пропозиції щодо внесення змін до природноресурсового законодавства з метою усунення виявлених законодавчих колізій та неузгодженостей правових норм у сфері регулювання відносин природноресурсової власності та приведення природноресурсових кодексів у відповідність з вимогами Конституції України;

– запропоновано впровадження конституційного закріплення реалізації делегованих правомочностей органами державної влади і місцевого самоврядування

не лише «від імені», а і «в інтересах» Українського народу, як загального визначення меж здійснення правомочностей народної природноресурсової власності. Незважаючи на те, що концепція права розділеної власності не є універсальною, вона може застосовуватися до законодавчого закріплення та регулювання природноресурсової власності за участю суб'єктів публічного права. На основі права розділеної власності можна забезпечити ефективне регулювання державної та комунальної природноресурсової власності за участю органів державної влади та місцевого самоврядування. У корпоративних та приватних відносинах власності розділена участь у здійсненні власницьких правомочностей забезпечується на підставі права спільної власності, а саме: на праві спільної часткової та спільної сумісної власності.

Удосконалено:

- трактування привласнення, що являє собою універсальний спосіб оволодіння людиною і суспільством природними ресурсами як первинними засобами свого існування і життєдіяльності;

- розуміння власності як об'єктивно існуючої економічної категорії, що є історично визначеною формою привласнення людьми, громадами і суспільством матеріальних благ, перш за все предметів природи для задоволення своїх потреб;

- формулювання поняття права власності у загальному визначенні та визначення права природноресурсової власності як системи правових норм, що закріплюють, охороняють і захищають суспільні відносини власності та привласнення природних об'єктів і матеріальних благ в інтересах окремих осіб, їх об'єднань, громад, держави або всього суспільства та визначають їх можливості щодо володіння, користування і розпорядження цими об'єктами за своїм розсудом і своєю владою в межах, встановлених законом;

- визначення ознак співвідношення між законодавчими вимогами щодо охорони і захисту природних об'єктів та вимогами стосовно захисту й охорони прав їх власників і природокористувачів у якості належних їм суб'єктивних прав.

Дістали подальшого розвитку:

- підходи до сучасного розуміння об'єктів природи на інтегрованому рівні, яким притаманні три основні ознаки: природне походження, взаємозв'язок з екологічною системою та виконання функцій життєзабезпечення людини, суспільства й усіх живих істот та організмів. Характерним для об'єктів природи на інтегрованому рівні є невід'ємність їх властивостей від життєзабезпечуючих умов. Отже, інтегрований природний об'єкт є складовою природного середовища, що знаходиться у безпосередньому зв'язку з іншими природними системами і може використовуватися з метою задоволення сельбищно-поселенських, господарсько-економічних, рекреаційно-оздоровчих, культурно-естетичних та інших потреб людини і суспільства;

- диференційоване дослідження природних складових на рівні окремих природних об'єктів – земель і надр, вод і лісів, рослинного і тваринного світу, атмосферного повітря і навколосемного простору, що не позбавлено наукового інтересу і прагматичної спрямованості. В залежності від цілей правового регулювання використання і забезпечення охорони природних об'єктів вітчизняне законодавство проводить деталізацію природних компонентів, позначаючи їх

складові на відокремленому та одиничному рівні аж до мікроорганізмів, або консолідує їх, включаючи у зміст поширених структурних складових на рівні природних біоресурсів, генетичного фонду, природних ландшафтів тощо;

– теоретичні пошуки єдиного і універсального визначення землі як диференційованого природного об'єкта на рівні конкретної земельної ділянки, що має слугувати прагматичним цілям позначення такої ділянки. Правооб'єктність землі у зазначених випадках зводиться до правооб'єктності конкретної земельної ділянки як частини земної поверхні з установленими межами за місцем розташування та визначеними щодо неї правами, встановленими чинним законодавством. Правове регулювання використання земельних ресурсів може відбуватися і на рівні відповідних законодавчих актів про правовий режим усіх існуючих категорій земель, що є нагальною потребою практики оптимізації використання й охорони земельних ресурсів;

– дослідження законотворчої діяльності щодо використання, охорони і відтворення природних ресурсів та сучасні наукові пошуки у цій сфері, які свідчать про те, що ані збереження поресурсової галузевої диференціації з її посиленою екологізацією, ані пріоритетний розвиток екологічного права з інтеграцією до його складу природноресурсових відносин не усувають об'єктивного розвитку відносин щодо формування і становлення галузі природноресурсового права;

– викладення сутності розуміння права «виключної державної власності», яке вперше було встановлено на землю і передбачалося у союзному законодавчому акті «Загальні засади землекористування і землеустрою» від 15 грудня 1928 року. На цій законодавчій основі з'явився «виключний», тобто один єдиний суб'єкт права власності на землю – Союз РСР в особі загальносоюзних органів влади і управління. З цього моменту різко обмежуються земельні правомочності союзних республік і починається посилена централізація політико-правової влади на землю, що у наступному було поширено на всі основні природні багатства. Проте право власності за своєю юридичною природою є правом абсолютним і відноситься до найважливіших суб'єктивних прав. У цьому сенсі право власності є виключним і не потребує додаткового посилення позначенням його виключного характеру;

– доктринальний зміст виключної народної власності на природні об'єкти, що носить соціально-економічний та політико-правовий характер, який у сучасному українському законодавстві, на відміну від радянського періоду, відрізняється як за своїм текстуальним формулюванням, так і за змістовним закріпленням у законодавчих актах. Право виключної власності Українського народу не усуває від природноресурсової власності інших суб'єктів права, а навпаки, допускає до участі в них інших суб'єктів права. У зв'язку з цим воно створює доволі складну суб'єктну структуру відносин власності на природні багатства, що відрізняє її від суб'єктного складу права власності на майнові об'єкти;

– концепція права розділеної власності на природні об'єкти та їх ресурси є органічно придатною для регулювання відносин природноресурсової власності. Привабливість права розділеної власності на природні об'єкти в умовах децентралізації влади полягає у тому, що воно відкриває можливості для «демократизації» відносин власності, допускаючи до участі в них представницько-владних та управлінсько-розпорядних структур різного рівня. Право розділеної

власності може застосовуватися для регулювання відносин державної та комунальної природноресурсової власності з конкретизацією участі в них органів виконавчої влади та місцевого самоврядування;

– співвідношення способів охорони і захисту права власності на природні об'єкти та їх ресурси за чинним законодавством, серед яких особливе місце займає цивільне право. Його нормами визначаються підстави, умови і порядок набуття об'єктів та предметів матеріального світу, встановлюються вимоги щодо володіння, користування та розпорядження різноманітними об'єктами права власності, передбачаються правові режими використання безлічі предметів, що знаходяться у цивільному обігу тощо. Проте наведені положення щодо захисту цивільних прав та законних інтересів поширюються на захист і охорону права природноресурсової власності, пов'язаної з їх господарським використанням, що передбачено у Господарському та Земельному кодексах;

– оцінки положень Земельного кодексу щодо захисту прав на земельні ділянки у порівнянні зі способами захисту прав господарюючих суб'єктів, закріплених у Господарському кодексі, що надало підстави для твердження про те, що у кодифікованому земельному законі йдеться про захист прав на земельні ділянки громадян і юридичних осіб, не пов'язуючи їх з господарською діяльністю. Незважаючи на функціональний характер способів захисту прав господарюючих суб'єктів, передбачених у Господарському кодексі, вони за своїми видами є більш різноманітними, що надають суб'єктам права, які використовують земельні ділянки та розташовані на них природні ресурси, широкі можливості вибору засобів захисту відповідних суб'єктивних прав, у тому числі права власності на них.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів. Висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації, можуть використовуватися у:

– науковій діяльності – як методологічна основа для подальшого дослідження теоретичних і практичних проблем права власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні;

– правотворчій діяльності – для удосконалення діючого кодифікованого природноресурсового законодавства та звичайних законодавчих актів з природноресурсовим змістом з метою універсалізації правового регулювання відносин власності на природні багатства країни;

– правозастосовній діяльності – для забезпечення єдності сприйняття, розуміння і застосування норм, що регулюють відносини власності на природні об'єкти й їх ресурси органами державної влади та місцевого самоврядування, а також судовими й іншими правозастосовними органами;

– практичній діяльності – при розгляді та вирішенні питань щодо надання об'єктів природного походження у власність та користування і здійснення контролю за дотриманням законодавчих вимог у цій сфері;

– навчальному процесі – при підготовці підручників, навчальних посібників та програм з курсів природоохоронного і природноресурсового спрямування, а також при викладанні у вищих юридичних навчальних закладах нормативних навчальних дисциплін «Земельне право України» й «Екологічне право України», факультативного курсу «Природноресурсове право України», а також спецкурсів «Набуття, реалізація прав на землю в Україні», «Правове регулювання управління

земельним фондом в Україні», «Судовий порядок розгляду і вирішення земельних спорів» та інших навчальних курсів і спецкурсів (Акт впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження у навчальну та науково-дослідну діяльність Національного університету «Одеська юридична академія» від 30 травня 2018 року);

– правовиховній роботі – з метою підвищення професійної правосвідомості фахівців у сфері природокористування та природоохорони, формування свідомого і ощадливого ставлення до використання й охорони природних багатств, а також підвищення поважливого ставлення до природноресурсової власності у широких верств населення країни.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконане дисертантом особисто. Одержані результати роботи, сформульовані в ній висновки, пропозиції та рекомендації обґрунтовані на основі особистих авторських досліджень. З метою аргументації та доведення окремих положень, сформульованих в дисертації, використовувалися наукові розробки інших науковців із відповідними посиланнями на їх праці.

Апробація результатів дисертації. Отримані в процесі дисертаційного дослідження результати обговорювались на засіданнях кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія», на засіданні Південного регіонального наукового центру Національної академії правових наук України, а також на міжнародних, всеукраїнських і регіональних науково-практичних конференціях, зокрема на: Міжнародній науково-практичній конференції «Государство и право в условиях глобализации: реалии и перспективы» (м. Симферополь, 16-17 квітня 2010 року); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин в Україні» (м. Хмельницький, 14-15 травня 2010 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасне аграрне, земельне, екологічне та природоресурсне право: актуальні проблеми теорії та практики» (м. Біла Церква 21-22 травня 2010 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Генезис публічного права: від становлення до сучасності» (м. Миколаїв, 26-27 листопада 2010 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції розвитку національного законодавства України в умовах євроінтеграції» (м. Київ, 19-20 травня 2011 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові аспекти реалізації екологічної та природоресурсної політики» (м. Дніпропетровськ, 6-7 жовтня 2011 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Людина і закон: публічно-правовий вимір» (м. Миколаїв, 25-26 листопада 2011 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права» (м. Одеса, 30 листопада 2012 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові проблеми публічно-приватного партнерства у сфері аграрних, земельних, екологічних та космічних відносин» (м. Київ, 22 листопада 2013 року); Науково-практичній конференції «Правовий світогляд людини і права» (м. Київ, 22 квітня 2014 року); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Природно-ресурсний потенціал Куяльницького та Хаджибейського лиманів і території міжліманя: сучасний стан, перспективи розвитку» (м. Одеса, 18-20 листопада 2015 року); Міжнародній науково-практичній

конференції «Актуальні питання реформування правової системи» (м. Луцьк, 24-25 червня 2016 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє» (м. Одеса, 19 травня 2017 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання реформування правової системи» (м. Луцьк, 16-17 червня 2017 року); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Реалізація норм екологічного, земельного та аграрного права в умовах реформування правової системи України» (м. Івано-Франківськ, 8-10 вересня 2017 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові засади ведення органічного виробництва» (м. Харків, 29 вересня 2017 року); Міжнародній науковій конференції «Україна. Євроінтеграція. Інтермарум» (м. Одеса, 27-28 жовтня 2017 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми соціального права в умовах євроінтеграції» (м. Одеса, 31 жовтня 2017 року).

Публікації. Основні положення і наукові результати дисертаційного дослідження опубліковані у двох одноособових монографіях: «Право собственности на землю и право землепользования в Украине» та «Право власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні». Наукові висновки і практичні рекомендації дисертанта з проблем права власності на природні об'єкти й їх ресурси викладені також у 48 наукових статтях, опублікованих в періодичних фахових виданнях України, 5 статтях опублікованих в зарубіжних наукових виданнях, 18 наукових доповідях, опублікованих в матеріалах науково-практичних конференцій, 13 підручниках і навчальних посібниках та інших опублікованих працях.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, 4-х розділів, поділених на 14 підрозділів, висновків, списку використаних джерел, який налічує 578 найменувань та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 453 сторінки, з яких основний текст становить 355 сторінок, список використаних джерел займає 55 сторінок та додатки займають 14 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У Вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами, визначено мету і завдання, об'єкт і предмет, методологічну і науково-теоретичну основу дослідження, сформульовано наукову новизну одержаних результатів, їх теоретичне і практичне значення, викладено відомості про апробацію результатів дисертації та публікації за обраною темою, вказано на структуру й обсяг роботи.

Перший розділ «Основні положення про відносини власності та право власності» складається з чотирьох підрозділів, які присвячені методологічним основам відносин власності, їх соціальним, філософським, економічним, юридичним та іншим аспектам.

У підрозділі 1.1. «Буденне та наукове розуміння власності» розкрито повсякденне уявлення про власність, що формується під впливом процесів звичайної життєдіяльності, пов'язується із зовнішніми предметами світу і сприймається як ставлення людей до належних їм речей. Усвідомлення власності у людино-речовому розумінні видається як приналежність речей, предметів або

об'єктів зовнішнього світу певним особам. Більш прискіпливий розгляд відносин власників на буденному рівні дозволяє говорити про наявність певної психологічної прихильності фізичних осіб до матеріальних речей і предметів зовнішнього світу.

Проте відносини власності не вичерпуються буденними суб'єктно-речовими зв'язками, тобто відносинами певних осіб до об'єктів або предметів навколишнього світу. Це простежується у відносинах природноресурсової власності, для якої притаманне усвідомлення не стільки «свого» і «чужого», скільки «нашого» і «не нашого». У відносинах природноресурсової власності проблема співвідношення «мого» і «нашого» є найбільш актуальною з точки зору забезпечення оптимального поєднання індивідуалізованих суб'єктно-об'єктних зв'язків з природною субстанцією і соціальними міжсуб'єктними відносинами до засобів споживання природних ресурсів, природних умов існування та просторового місця проживання кожного індивіда та усієї національної спільноти.

У реальній дійсності відносини власності виступають як відносини між людьми з приводу процесу привласнення матеріальних благ, визначення стану їх привласненої (присвоєної) належності та наступного відчуження у формі обміну і обігу, розподілу і перерозподілу, використання і споживання з метою задоволення відповідних матеріальних і духовних потреб. Саме соціальний характер відносин власності становить їх сутність, оскільки поза відносинами між людьми та функціонуванням суспільства немає і реальних відносин власності. При цьому наголошується, що природні об'єкти відрізняються від соціальних об'єктів своїм походженням, функціонуванням, значимістю, призначенням та іншими ознаками. Навіть штучно створені водойми або лісонасадження, поліпшена породність дикого тваринного світу чи акліматизовані види природної рослинності є результатом «спільної роботи» природи і людини. Більше того, в сучасному природному середовищі природні об'єкти у їх «чистому» змісті нерідко є винятком. Такий стан природних об'єктів та фактичний стан природного середовища стали основою для обґрунтування у 70–80-ті роки минулого століття концепції «коеволюційного розвитку економіки й екології» як паралельного розвитку техносфери і біосфери.

В *підрозділі 1.2 «Соціально-філософські аспекти відносин власності на природні об'єкти та їх ресурси»* розглянуто проблеми власності у працях мислителів давнини, середньовіччя, нової та новітньої історії, особливо теоретиків ХІХ–ХХ століть, зокрема аксіологічні підходи до феномену власності. Оточуючий нас світ, у різноманітті своїх проявів в часі та просторі, знаходиться у безперервній рухомій зміні й оновленні. Природне оточення лише пізнається людиною і суспільством, а його пізнані корисні властивості використовуються ними.

В період офіційного панування єдиної радикально-матеріалістичної філософської концепції у нашому суспільстві дослідження відносин власності базувалися в основному на поглядах «трудової теорії походження власності», класичним представником якої був англійський філософ-матеріаліст, провідник ліберальної доктрини відносин власності Джон Локк. За його вченням, власність є природним станом, що передреує взаємодії людей, а ця взаємодія виникає в силу «тісноти й нестачі землі», в результаті чого люди відгороджуються, і *«шляхом договору і угоди затвердили власність»*.

Договір за вченням Гегеля розглядається як опосередкована форма виникнення власності. «Це опосередкування полягає у тому, що я володію власністю вже не лише за допомогою речі та моєї суб'єктивної волі, а також за допомогою іншої волі... Договір передбачає, що вступники до нього визнають один одного особами і власниками...». Якщо «захоплення і зовнішнє володіння завжди виявляються нескінченним чином невизначеними і недосконалими», «то у договорі власність виявляється як повна, безперечна і досконала, стає власністю для всіх, правом власності, так що договір – це форма власності».

Доведено, що найбільш поширеною є теорія власності як «соціальна функція» або теорія «соціальної пов'язаності» відносин власності не лише з індивідуальними, а й суспільними інтересами. Початківцем цієї теорії справедливо визнається французький юрист Леон Дюґі, якому належить твердження про те, що в індустріальних державах підприємства набувають соціальний характер, а підприємці воістину виконують соціальні функції. Теорія власності як «соціальна функція» одержала поширення в кінці ХІХ – на початку ХХ століття. При втіленні теорії правової держави в практику державного будівництва концепція власності як «соціальна функція» отримала подальший розвиток. Проголошення Україною мети побудови правової держави до певної міри продиктовано концепцією «соціальної функції» власності, заснованої на її конституційному закріпленні не лише як права, а й як юридичного обов'язку.

Обґрунтовано, що певний соціально-філософський інтерес становить концепція власності в теорії «демократичного соціалізму». Згідно з цією доктриною до справедливого соціального розподілу власності можна прийти на основі її еволюційного розвитку за допомогою здійснення реорганізації та ефективного реформування відносин власності. На основі доктрини «демократичного соціалізму» розроблено чимало формально-юридичних концепцій права власності, до яких відносяться теорії «змінених правомочностей власності», «розширення правомочностей соціального управління власністю», «вільної підприємницької ініціативи», що одержали визнання й у вітчизняних гуманітарних дослідженнях.

У підрозділі 1.3 «Економічні відносини власності на природні багатства в статичному стані та динамічному процесі» проаналізовано власницькі відносини в якості економічної категорії. За авторськими поглядами методологічним підходом до походження власності має стати її незалежність від типів соціально-економічних формацій, способів виробництва і виробничих відносин. Проте під власністю в економічному значенні зазвичай розуміють сукупність суспільно-виробничих відносин у тому чи іншому суспільстві, включаючи відносини, що виникають у процесі виробництва, розподілу, обміну, споживання, розподілу праці тощо.

Економічні відносини власності слід розглядати в межах єдності та взаємозв'язку привласнення-відчуження. При цьому привласнення (присвоєння) являє собою двоєдине явище суспільної життєдіяльності, тобто як статичний стан і динамічний процес. Привласнення як статичний стан власності відображає факт привласненості предметів природи і визначає приналежність матеріальних об'єктів. Привласнення як динамічний процес означає звернення предметів природи й їх матеріалізованих складових на користь відповідного суб'єкта з тим, щоб останній,

вважаючи їх «своїми» і мав можливість поводитись з ними на свій власний розсуд. Такий процес має місце в ході здійснення трудової, виробничо-господарської та інших видів діяльності.

Доведено, що привласнення природних багатств може здійснюватися і до застосування процесу праці з освоєння, обробки або вилучення корисних компонентів природних об'єктів, тобто передувати процесу виробництва. У зв'язку з цим не слід не виправдано розширяти зміст виробничих відносин власності, а усю систему економічних зв'язків зводити до відносин власності на засоби виробництва або до виробничих відносин. Предмети природи присвоювалися за допомогою збирання плодів і ведення полювання, а матеріальні блага – шляхом розподілу та перерозподілу, обміну і споживання, дарування та пожертви, безоплатної передачі й успадкування, збору податків та внесення платежів, виробництва і надання послуг, що не завжди охоплюються виробничими відносинами.

Обґрунтовано, що в сучасних умовах відносини власності істотно змінилися, і те, що було їм властиво у XIX столітті, впродовж XX сторіччя людством успішно подолано, а окремі положення загальної теорії власності втратили первинне значення, у тому числі на використання природних багатств на основі відносин власності. Якщо до середини XX століття природні ресурси розглядалися виключно як засоби виробництва і привласнення предметів споживання, то у другій половині XX століття з'явилися нові концепції економічних відносин власності, аж до теорії «економічної людини», що пропонує антропологічні характеристики власності.

Певному аналізу піддані погляди відомих представників «економічної теорії прав власності», «інституційної теорії власності» та «неоінституціонального економічного аналізу власності», за якими перебільшення ролі економічних відносин власності затуляє такі фактори, як проведення наукових досліджень, здійснення організації виробництва, управління об'єктами власності, застосування інформаційних технологій, значення яких істотно зросло у XXI столітті. На підставі викладеного стверджується, що власність як об'єктивно існуюча економічна категорія являє собою історично визначену форму привласнення людьми, громадами і суспільством матеріальних благ, перш за все предметів природи в якості засобів виробництва і предметів споживання для задоволення своїх потреб.

В підрозділі 1.4 «Методологічні засади визначення поняття власності як юридичної категорії» розкрито юридичні відносини власності в якості державно-правової надбудови, що охоплює вольові суспільні відносини. Вони виникли з появою привласнення людиною об'єктів природи і матеріальних благ зовнішнього світу. Для цілей визначення поняття права власності автор відштовхується від методологічного підходу, який був висунутий академіком А.В.Венедиктовим та іншими дослідниками правової категорії власності, зокрема про економічні відносини власності, як відносин з приводу привласнення, розподілу, обміну, споживання, розділу праці, що склалися в суспільстві та його соціальній структурі. Відстежується механізм трансформації економічних відносин власності у своє юридичне оформлення, а саме закріплення права привласнення у статичному стані та динамічному процесі. Одночасно зазначається, що не слід економічні категорії повільно переводити на мову права, тобто «юридизувати економічні категорії».

Характерним для норм права власності в об'єктивному сенсі, і особливо для права природноресурсової власності, є висунання на перший план не їх регулятивної, а «правовстановлюючої» функції. Отже, право власності в об'єктивному розумінні являє собою сукупність правових норм, які закріплюють способи придбання, умови реалізації та порядок припинення правомочностей власності на предмети природи і об'єкти матеріального світу з метою задоволення потреб окремих осіб, їх об'єднань, громад, держави або усього суспільства.

Обґрунтовано, що суб'єктивне право надає його володарю певну «владу над самими речами» та з приводу речей у відносинах з іншими особами. Володар суб'єктивного права законом наділяється «владою» щодо здійснення власницьких правомочностей володіння, користування і розпорядження, зокрема природними об'єктами та їх ресурсами. Отже, право власності в суб'єктивному розумінні являє собою систему наданих можливостей суб'єктам права здійснювати володіння, користування і розпорядження належними їм природними об'єктами й їх ресурсами своєю владою в межах, встановлених законом.

З урахуванням викладеного запропоновано наступне загальне визначення права власності як юридичної категорії: право власності являє собою систему правових норм, що закріплюють, охороняють і захищають суспільні відносини власності та привласнення предметів природи і матеріальних благ в інтересах окремих осіб, їх об'єднань, громад, держави або усього суспільства та визначають їх можливості щодо володіння, користування і розпорядження цими об'єктами своєю владою в межах, встановлених законом.

Розділ 2. «Право власності на природні об'єкти в інтегрованому і диференційованому стані» складається з трьох підрозділів, в яких розглянуті характерні ознаки права природноресурсової власності, право власності на природні об'єкти в інтегрованому стані та право власності на диференційовані об'єкти і ресурси природного походження.

У *підрозділі 2.1 «Основні властивості та характерні ознаки права природноресурсової власності»* зазначено, що проблема приналежності природних об'єктів як одвічних матеріальних засобів існування, умов функціонування життя і місця проживання людини і суспільства займає особливе місце в системі відносин власності. Природні об'єкти й їх ресурси становлять матеріальні підстави для існування людини і забезпечення життєдіяльності суспільства. Об'єкти природи є основою формування безпечного середовища для життя людини й інших живих істот і організмів. Вони займають чільне місце в системі індивідуального та суспільного привласнення і розподілу предметів зовнішнього світу для подальшого використання у господарській та іншій діяльності.

Наголошується, що сприйняття законодавцем природних властивостей та соціального значення природних багатств і оптимальне врахування специфічних ознак природних об'єктів, які піддані розгляду в дисертаційній роботі, мають істотний вплив на стан природних ресурсів та природне оточення. Оскільки відносини власності на об'єкти природного походження в усі часи у будь-якому державному утворенні займали центральне місце в системі суспільних відносин, зазначений підхід до їх правового регулювання завжди забезпечував ощадливе, раціональне й ефективне використання природних багатств.

В підрозділі 2.2 *«Право власності на природні об'єкти та їх ресурси в інтегрованому стані»* звертається увага на те, що проблема визначення об'єктів права не отримала універсального трактування у вітчизняній правовій літературі. У загальнотеоретичних правових дослідженнях поширеним є визнання об'єктами права окремих предметів і речей як обмежених частин природи або матеріальних цінностей, а також матеріальних благ, що від них походять. За українською правовою доктриною навколишнє природне середовище визнається як інтегрований правовий об'єкт використання й охорони у цілісній єдності.

Встановлено, що така єдність виражена у законодавчому формулюванні «навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов і процесів». В екологічному праві це стало основою для розуміння під об'єктами права субстанцій матеріального світу, що мають природне походження і наділені певним станом екологічної системи, існують невід'ємно від природного середовища без участі людини або за її обмеженою участю. Отже, інтегрований природний об'єкт є складовою природного середовища, який знаходиться у безпосередньому зв'язку з іншими природними системами і може використовуватися з метою задоволення сельбищно-поселенських, господарсько-економічних, рекреаційно-оздоровчих, культурно-естетичних та інших потреб людини і суспільства, а також забезпечує якість середовища існування усіх живих істот і має відповідний правовий режим, встановлений законом.

У підрозділі 2.3 *«Право власності на диференційовані об'єкти та ресурси природного походження»* досліджено особливості прояву правооб'єктності диференційованих природних складових та їх законодавчого закріплення – земель і надр, вод і лісів, рослинного і тваринного світу, атмосферного повітря і навколосемного простору. Широке визнання в якості об'єктів господарського використання і правової охорони набуло виділення природних об'єктів, природних ресурсів та природних комплексів. Зазначені об'єкти є укрупненими, всередині кожного з яких можна виділити численну кількість конкретних об'єктних складових природного походження меншого масштабу.

Підкреслюється, що залежно від цілей правового регулювання використання природних об'єктів, забезпечення їх охорони та вимог щодо відтворення природних ресурсів вітчизняне законодавство проводить деталізацію природних компонентів, позначаючи їх складові на відокремленому та одиничному рівні аж до мікроорганізмів, або навпаки, консолідує їх, включаючи у зміст поширених структурних складових на рівні природних біоресурсів, природних ландшафтів тощо. Розгляд правооб'єктності природних складових на диференційованому рівні дозволило виявити прояви їх специфічних особливостей.

Розділ 3 «Правове регулювання відносин власності на природні об'єкти та їх ресурси» складається із трьох підрозділів, що присвячені розкриттю проблемних питань регулювання відносин власності на об'єкти природного походження у виключній формі, праву власності на природні об'єкти у розділеній формі та проблемі галузевої приналежності інституту права природноресурсової власності.

В підрозділі 3.1 *«Правове регулювання відносин власності на природні об'єкти та їх ресурси у виключній формі»* представлено історичний огляд виникнення права виключної власності. Найбільш повно регулювання відносин

власності на основні природні багатства у виключній формі мало місце у радянському законодавстві. Адже земля та її надра, води і ліси досить тривалий час перебували у виключній державній власності. У правових дослідженнях минулих років виникнення права виключної державної власності на природні об'єкти пов'язували з націоналізацією землі, проведеною на підставі декрету «Про землю». Доведено, що це не відповідає правотворчій дійсності оскільки вперше право виключної державної власності на землю з'явилося у загальносоюзному законодавчому акті «Загальні засади землекористування і землеустрою» від 15 грудня 1928 року. Проте, ані в Конституції Союзу РСР 1936 року, ані в Конституції Української РСР 1937 року право державної власності на землю та інші природні об'єкти не було закріплено у виключній формі.

Право виключної державної власності на основні природні об'єкти й їх ресурси в оновленій редакції з'явилося в Основах цивільного законодавства Союзу РСР і союзних республік від 8 грудня 1961 року, які передбачали, що «земля, її надра, води і ліси складають виключну власність держави і надаються тільки у користування». У подальшому це положення було закріплено в усіх галузевих загальносоюзних Основах природноресурсового законодавства й республіканських природноресурсових кодексах. При цьому підкреслюється, що ні в одному із зазначених законодавчих актів не вказувалося яка держава (Союз РСР чи союзні республіки) є власниками природних багатств. З цієї причини право виключної державної власності на природні об'єкти в країні не склалося, ані в особі союзної держави, ані в особі союзних республік. Воно фактично призвело до формування «безсуб'єктної» власності, а по суті «без власницької» приналежності об'єктів природи в особі будь-якого державного утворення, чим скористалася система управлінських органів для фактичного утворення міністерсько-відомчого, а згодом – чиновницько-бюрократичного права власності на природні багатства.

Наголошується, що термінологія про виключну власність остаточно не подолана у нормотворчості сучасної Української держави. Вона досі зберігається у розділі VI Декларації про державний суверенітет України, який передбачає, що «народ України має виключне право на володіння, користування і розпорядження національним багатством України», за ст. 4 Кодексу України про надра у чинній редакції «надра є виключною власністю Українського народу і надаються тільки у користування», аналогічне положення щодо права власності на води (водні об'єкти) закріплено у ст. 6 Водного кодексу України та інших законодавчих актах. Доведено, що народна і державна власність у сучасному українському законодавстві вживаються у іншому сенсі й юридичному змісті. Вони вигідно відрізняються як за своїм змістовним поєднанням відповідних положень, так і за їх текстуальним формулюванням у діючих законодавчих актах.

У **підрозділ 3.2 «Право власності на об'єкти і ресурси природного походження у розділеній формі»** сприйняті спроби «реанімації» права розділеної власності та виявлення можливостей його застосування до природноресурсової власності. Розділена власність як форма розподілу влади і концентрації інтересів між власниками на одні й ті ж об'єкти має місце тоді, коли жоден з них не є єдиним носієм права власності.

В українській правовій науці проблема права розділеної власності на природні ресурси не піддавалася дослідженню. Проте із цього не випливає, що відносини власності на природні об'єкти в Українській державі отримали вичерпне вирішення. Навпаки, встановлення різноманіття форм власності на землю, законодавче визнання існування допустимих форм власності на інші природні об'єкти та їх ресурси, перехід від принципу безоплатного до платного користування природними багатствами тощо, породили безліч проблем реалізації права власності на об'єкти природи. Концепція права розділеної власності не є універсальною, проте вона придатна для регулювання відносин природноресурсової власності за участю суб'єктів публічного права.

Обґрунтовано положення про те, що право розділеної власності може застосовуватися для регулювання державної та комунальної природноресурсової власності при участі органів виконавчої влади і місцевого самоврядування. Привабливість права розділеної власності на природні об'єкти в умовах децентралізації влади полягає у тому, що воно відкриває певні можливості для «демократизації» відносин власності, допускаючи в них участь представницько-владних та управлінсько-розпорядних структур різного рівня. У корпоративних і приватних відносинах власності на природні об'єкти розділена участь щодо здійснення власницьких правомочностей забезпечується на праві спільної власності у її спільному частковому та спільному сумісному різновидах.

Підрозділ 3.3 «Проблема галузевої приналежності інституту права природноресурсової власності» присвячено дослідженню регулювання відносин власності на природні об'єкти багатьма галузями вітчизняного законодавства, що становлять предмет правового регулювання різних галузей права. Більшість норм права, що регулюють відносини власності на природні багатства країни, систематизовані і містяться в природноресурсових галузях права – земельному, гірничому, водному, лісовому, природно-заповідному, фауністичному, флористичному та інших галузях. На цій основі можна було б сформулювати відповідні правові інститути всередині кожної галузі права. Проте такий підхід до інституалізації групової однорідності правових норм природноресурсової власності, на авторську думку, був би не тільки неефективним і контрпродуктивним для правової системи в цілому, а і став би основою для подальшої поресурсової дезінтеграції однорідної сукупності правових норм.

Доведено, що між сукупністю правових норм, що регулюють право власності на природні багатства країни існує набагато більше спільного, ніж особливого як за їх юридичною формою, так і за правовим змістом, що складає їх групову однорідність. Тому фактичний стан норм права, які закріплюють і регулюють відносини власності на природні об'єкти, надає достатні підстави для твердження про те, що у даний час сформувався й існує комплексний інститут права природноресурсової власності. За своєю юридичною природою інститут права природноресурсової власності об'єктивно є інститутом природноресурсового права як комплексної правової галузі у вітчизняній правовій системі. Одночасно зазначається, що стосовно самого існування природноресурсового права у вітчизняній правовій науці висловлені різні думки і погляди фахівців, що також піддано відповідному критичному аналізу.

Розділ 4 «Способи захисту й охорони права власності на природні об'єкти та порядок їх застосування» складається з чотирьох підрозділів, в яких розглянуто співвідношення захисту і охорони права власності на природні об'єкти, цивільно-правові, адміністративно-правові та кримінально-правові способи захисту й охорони права власності на природні об'єкти та порядок їх застосування.

У **підрозділ 4.1 «Співвідношення захисту і охорони права власності на природні об'єкти та їх ресурси»** наголошується, що захист і охорона відносин власності є однією з найголовніших функцій держави і складають найважливіше завдання усієї правової системи країни. Оскільки відносини власності є основоположними для забезпечення існування сучасного українського суспільства та незалежного розвитку Української держави, способи їх захисту й охорони у даний час передбачені у різних галузях українського законодавства і права, а саме: в конституційному, адміністративному, фінансовому, кримінальному, цивільному, аграрному, трудовому та інших правових галузях.

Доведено, що розмежування охорони і захисту права власності на природні об'єкти можна проводити за часом їх настання, способами здійснення, засобами реалізації, повноваженнями органів, які їх здійснюють тощо. Охорона права власності виникає з моменту прийняття правових норм, що оберігають відносини власності, і припиняється разом зі скасуванням охоронних правових норм. А захист права власності настає з моменту порушення права і діє у межах строків, встановлених для його захисту. Отже, охорона права власності, у тому числі на природні багатства, притаманна праву власності в об'єктивному розумінні, а захист власницьких прав на природні об'єкти властивий суб'єктивному праву.

Підрозділ 4.2 «Цивільно-правові способи захисту права власності на об'єкти природного походження» присвячено розгляду допустимості та придатності цивільно-правових способів захисту права природноресурсової власності. При позитивному ставленні до універсальності цивільно-правових способів захисту права власності в цілому, наголошується на певних особливостях забезпечення захисту права власності на природні об'єкти, які визначаються самою специфікою їх природного походження. Такі особливості спостерігаються у судовому розгляді справ щодо захисту права власності стосовно володіння, користування і розпорядження природними багатствами, зокрема шляхом подання і розгляду в суді віндикаційного та негаторного позовів.

Одночасно зазначається, що у даний час не існує необмеженої віндикації щодо захисту права власності на об'єкти природного походження, яка мала місце у попередньому цивільному законодавстві. Правова природа необмеженої віндикації ґрунтувалася на пріоритетності державної власності, а стосовно природних об'єктів взагалі не допускалася інша форма власності, крім права виключної державної власності. У зв'язку з усуненням монопольної державної власності на природні об'єкти та встановленням різноманіття права власності на них, відпала необхідність у необмеженій віндикації для захисту права власності на природні багатства.

В **підрозділі 4.3 «Адміністративно-правова та кримінально-правова охорона і захист права власності на природні об'єкти»** у порівняльному аспекті розглянуто забезпечення охорони і захисту права власності на природні багатства. Безумовно, і адміністративно-правовий, і кримінально-правовий способи охорони і

захисту права власності на природні об'єкти є самостійними і достатньо ефективними способами превентивного впливу на порушників права природноресурсової власності. При цьому адміністративно-правовий вплив на поведінку правопорушників здійснюється управлінсько-власними способами, а кримінально-правові способи в основному впливають на особистість правопорушника та на його майновий стан і здійснюється лише у судовому порядку. Однак, критерієм їх зближення між собою є переважно попереджувально-охоронний напрям способів забезпечення стабільності відносин власності, у тому числі на природні багатства країни.

Незважаючи на законодавче закріплення положення про те, що визначення складу правопорушень і злочинів, порядок притягнення винних до адміністративної та кримінальної відповідальності за їх вчинення встановлюються Кодексом України про адміністративні правопорушення та Кримінальним кодексом України, останні не передбачають критерії розмежування близьких за змістом адміністративно і кримінально караних правопорушень. Традиційно у загальній теорії права та відповідних правових галузях розмежування між адміністративними і кримінальними правопорушеннями проводять за ознаками ступеня суспільної небезпеки, визнання тяжкості наслідків та за деякими іншими критеріями.

У підрозділі 4.4 «Порядок застосування способів захисту й охорони права власності на природні об'єкти та їх ресурси» розглянуто застосування судового і нотаріального порядку захисту й охорони права власності на природні об'єкти, а також їх забезпечення способами самозахисту. Чинне законодавство і судова практика свідчать, що основне навантаження щодо розгляду і застосування способів захисту права власності на природні об'єкти покладено і припадає на місцеві загальні суди, місцеві господарські суди та місцеві адміністративні суди, які є судами першої інстанції. При цьому апеляційний розгляд прийнятих рішень судами першої інстанції є важливою гарантією правильності застосування вимог діючого законодавства щодо забезпечення захисту права власності на природні об'єкти.

Для захисту цивільних прав і законних інтересів властивим є нотаріальний порядок їх забезпечення. Наглядний прояв у забезпеченні захисту земельних прав у нотаріальному порядку простежується у чинному Земельному кодексу, за яким, по суті, усі договори із земельними ділянками підлягають укладенню у письмовій формі та нотаріальному посвідченню. Обґрунтовано висновок про те, що нотаріальний порядок забезпечення захисту прав на земельні ділянки та інші нерухомі об'єкти, що пов'язані із землею, набув особливого значення у даний час у зв'язку з введенням державної реєстрації прав на них, що надає зазначеним правам надійної захищеності та відповідної стабільності.

Відносно новим засобом забезпечення захисту цивільних прав, у тому числі права власності, є визнана законом можливість протидії їх порушенню в порядку самозахисту. Самозахист порушеного права можна визначити як порядок здійснення протидії протиправним діям, який підлягає застосуванню відповідно до закріплених законодавством умов їх правомірності без звернення до відповідних органів. Доведено, що для застосування самозахисту прав, у тому числі права власності на природні об'єкт, характерним є те, що особа захищає зазначені права самотужки, своїми власними діями. Зокрема, це означає їх захист без звернення до суду або

іншого уповноваженого органу, який здійснює захист прав, у зв'язку з чим його прийнято називати неюрисдикційним захистом суб'єктивного права. Одночасно зазначається, що самозахистом не визнається проведення заходів щодо охорони природних об'єктів від природних явищ, впровадження певних дій щодо їх облаштування, звернення до третіх осіб, які надають послуги з приводу забезпечення схоронності відповідних об'єктів тощо.

В дисертаційному дослідженні звертається увага на те, що за вимогами чинного Цивільного кодексу України захист цивільних прав може здійснюватися Президентом України, органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим або органами місцевого самоврядування. За твердженням здобувача захист цивільних прав і законних інтересів зазначеними органами здійснюється в адміністративному порядку із застосуванням адміністративно-правових методів, а закріплення вказаної норми у кодифікованому цивільному законі не змінює адміністративно-правового порядку охорони і захисту зазначених прав. Поряд з цим констатується, що в Основному Законі країни немає безпосередньо закріплених повноважень Президента України щодо захисту й охорони права власності, які відносяться до основоположних прав та інтересів у суспільстві. Така прогалина в Конституції України має бути усунена шляхом внесення відповідних доповнень до Основного Закону і на цій основі забезпечити поширення повноважень Голови держави щодо захисту й охорони права власності, у тому числі на об'єкти природного походження.

ВИСНОВКИ

У Висновках викладені основні узагальнені результати дисертаційного дослідження, спрямовані на вирішення наукової проблеми щодо розкриття теоретичних засад правового регулювання відносин власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні

1. У повсякденній свідомості, що формується під впливом процесів звичайної життєдіяльності людини, розуміння власності пов'язується із зовнішніми предметами неживого світу і сприймається як ставлення людей до належних їм речей. Усвідомлення власності у «людино-речовому» розумінні відбувається через належність речей, предметів чи об'єктів зовнішнього світу певним особам. При цьому складається уявлення про існування між суб'єктами-власниками та об'єктами-речами певних фактичних зв'язків, що виникають у процесі задоволення людиною своїх матеріальних і духовних потреб за допомогою речей. В результаті речових зв'язків з собі подібними індивід асоціюється з соціумом, «зростається» з соціальними спільнотами – сім'єю, родом, плем'ям, общиною, групою, колективом, громадою тощо. У цьому сенсі можна говорити про невід'ємну властивість власності, притаманної особистості, людським об'єднанням та суспільству в цілому.

2. Відносини власності як наукова категорія переважно розглядалися в економічному й юридичному аспектах, що слід визнати виправданим, оскільки матеріальні та правові відносини власності є найбільш соціально значущими. Разом з цим відносини власності охоплюють широку сферу діяльності людини і суспільства, набуваючи свого політичного, організаційного, філософського, культурологічного, морального та інших аспектів. Дослідження зазначених

нетрадиційних аспектів такої складної категорії, якою є власність, можуть виявитися перспективними в сучасних умовах реформування відносин власності в Україні. Отже, сприйняття особливих властивостей і важливого соціального значення багатств природного походження й оптимальне врахування у законодавстві специфічних ознак природних об'єктів має певний вплив на їх фактичний стан.

3. У філософському сенсі природа являє собою об'єктивну реальність, яка дана нам у відчуттях та існує незалежно від нашої волі та свідомості. Оточуючий нас природний світ, у нескінченному різноманітті своїх проявів в часі та просторі, знаходиться у безперервному русі та в процесі постійних змін. Природа лише пізнається людиною і суспільством, а її пізнані властивості використовуються ними. Саме тому в силу об'єктивної неможливості існування поза природних умов і засобів ані окремих індивідів, ані суспільство в цілому не втрачають своїх зв'язків з природним оточенням. Змінюються лише форми особистісних та міжособистісних відносин, з'являються і формуються відносини соціальних груп і громадських формувань, тобто суспільні відносини щодо використання багатств природи, у тому числі на засадах власності. На цій основі, як у стародавні часи і середньовіччя, так і у наступні періоди, людство пов'язувало з природою релігійні уявлення, моральні принципи, естетичні відчуття, філософські погляди, соціальні відносини тощо.

4. Поширення «майнової» власності та проведення націоналізації землі й інших природних об'єктів у 20-ті роки минулого століття певною мірою вирішило наявні суспільні суперечності. Проте воно мало своїм наслідком надмірне усупільнення як майнової, так і природноресурсової власності. Незважаючи на те, що в сучасних умовах спостерігаються протилежні процеси, все ж зустрічаються наполегливі теоретичні обґрунтування щодо поширення характерних ознак майнової власності на відносини природноресурсової власності. Практична реалізація таких пропозицій може призвести до іншої крайності – надмірної приватизації не лише майнової, а і природноресурсової власності на шкоду соціальним інтересам. Поєднання ринкових механізмів і державного управління в структурі «змішаної економіки» ґрунтується на комбінуванні державної та приватної власності на засадах державно-приватного партнерства, тенденції розвитку якого визначені у сучасному українському законодавстві.

5. Економічний розвиток на основі ринкових відносин вимагає здійснення пошуків і застосування нових філософських концепцій відносин власності, найбільш помітною серед яких є обмінно-обігова теорія власності. Вона охоплює походження відносин власності та функціонування права власності у їх цивілістичному трактуванні, що набуло поширення на право земельної та іншої природноресурсової власності. Господарсько-правовий підхід до власності ґрунтувався на поєднанні «автономної волі приватного власника» у господарській сфері з необхідністю забезпечення «громадського порядку» в умовах формальної юридичної рівності всіх членів суспільства, тобто виконання «загальної соціальної функції в умовах правової держави».

6. В економічній та юридичній науці досі підтримується трактування власності як привласнення. Привласнення являє собою універсальний спосіб оволодіння людиною і суспільством природними ресурсами як первинними засобами свого існування і життєдіяльності. Проте привласнення одночасно створює

передумови для подальшого відчуження привласнених засобів. Привласнення як статичний стан власності відображає факт присвоєності предметів природи і визначає приналежність матеріальних об'єктів. Привласнення як динамічний процес означає звернення предметів природи й їх матеріалізованих складових на користь відповідного суб'єкта з тим, щоб останній, вважаючи їх «своїми» і мав можливість поводитись з ними на свій власний розсуд. Отже, власність як об'єктивно існуюча економічна категорія являє собою історично визначену форму привласнення людьми, громадами і суспільством матеріальних благ, перш за все предметів природи для задоволення своїх потреб.

7. Право природноресурсової власності в об'єктивному розумінні являє собою сукупність правових норм, які закріплюють і охороняють способи набуття, умови реалізації та порядок припинення правомочностей власності на природні об'єкти та предмети матеріального світу для задоволення потреб окремих осіб, їх об'єднань, громад, держави або усього суспільства. Право природноресурсової власності в об'єктивному сенсі відображає сутність змісту відповідної сукупності правових норм як правостановлення в якості основи правопорядку у відносинах власності. Специфічно притаманним праву власності в цілому та праву власності в суб'єктивному розумінні є не інтерес, а воля і влада, або власницька владна воля, яка незалежна від волі та влади інших осіб. Право власності в суб'єктивному розумінні являє собою систему наданих можливостей суб'єктам права для здійснення володіння, користування і розпорядження належними їм природними об'єктами за своїм розсудом і своєю владою в межах, встановлених законом.

8. Привласнення матеріальних благ не можна зводити лише до виробництва й обмежувати виробничими відносинами. Предмети природи та їх складові компоненти привласнювалися за допомогою збирання плодів та ведення полювання, а матеріальні блага – шляхом розподілу і перерозподілу, обміну і споживання, дарування і пожертви, безоплатної передачі та переходу в спадщину, що не завжди охоплюються виробничими відносинами. Крім цього, в сучасних умовах відносини власності істотно змінилися, зокрема те, що їм було властиво в ХІХ столітті, впродовж ХХ століття людством успішно вдосконалено, а окремі положення загальної теорії власності втратили своє первинне значення. Перебільшення ролі відносин власності на засоби виробництва применшує значення таких факторів, як наукові дослідження, організація виробництва, управління власністю, інформаційні технології, впливовість яких істотно зросла у ХХІ столітті.

9. Істотних змін зазнали погляди щодо використання природних багатств на основі відносин власності. Якщо до середини ХХ століття природні ресурси розглядалися виключно як засоби виробництва і привласнення предметів споживання, то вже у другій половині ХХ століття з'явилися нові концепції економічних відносин власності, аж до теорії «економічної людини», що пропонує антропологічні характеристики власності. Найбільш відомою теорією цього напрямку є «економічна теорія прав власності». Своєрідність цієї «універсальної метатеорії» щодо трактування власності полягає у використанні нею економічного аналізу в якості методологічної та загальнотеоретичної основи, що зводиться до наступного: по-перше, не ресурси самі по собі є власністю, а права на використання ресурсів, оскільки саме вони формують поняття власності; по-друге, феномен власності

виводиться з факту обмеженості ресурсів та їх поступового скорочення у природному середовищі. Отже, інститут власності є реальним інститутом розв'язання проблеми «невідповідності між потребами в матеріальних благах та їх доступністю для розпорядження наявною кількістю матеріальних благ».

10. Народна і державна власність у сучасному українському законодавстві, на відміну від попереднього радянського періоду, вживається у дещо іншому сенсі та змісті. У законодавчих актах вони відрізняються як за своїм текстуальним формулюванням, так і змістовним закріпленням. По-перше, текстуальний зміст виключної народної власності на природні об'єкти приводить до висновку про те, що вона носить соціально-економічний та політико-правовий характер. Народна власність знаходиться ніби над правом, вище права, і все правове регулювання відносин власності на природні ресурси має відштовхуватися від стану її «верховенства» та «виключності». По-друге, право виключної власності народу не усуває від природноресурсової власності інших суб'єктів права. При цьому воно створює доволі складну суб'єктну структуру відносин власності на природні багатства, що відрізняє її від суб'єктного складу права власності на майнові об'єкти. По-третє, українське конституційне і звичайне законодавство передбачає певний механізм реалізації народом права власності на природні об'єкти. Визначений правовий режим їх використання та встановлені заходи щодо їхньої охорони можуть реалізовуватися через представницькі органи державної влади та органи місцевого самоврядування. По-четверте, в сучасному українському законодавстві остаточно подолане право «виключної державної власності» на природні багатства. У діючих актах природноресурсового законодавства наразі не зустрічаються положення щодо «виключної належності державі» природних об'єктів та їх ресурсів. Тим не менш різні визначення права власності на об'єкти природного походження в нормах кодифікованого і звичайного законодавства мають бути уніфіковані з урахуванням їх особливостей. Це дозволить позбутися рудиментів минулої законодавчої термінології та забезпечить прискорення процесу подолання стереотипного уявлення про право власності на природні багатства країни.

11. Дослідження змісту відповідних норм чинних природноресурсових кодексів щодо закріплення права власності на природні об'єкти й їх ресурси надає підстави для твердження про те, що вони не приведені в повному обсязі у відповідність з положеннями Конституції України. Це стосується визначення правового режиму природних об'єктів, встановлення правооб'єктності природних ресурсів і правосуб'єктності представницьких органів та органів виконавчої влади, засобів і меж реалізації власницьких правомочностей останніми, способів захисту права власності на природні багатства тощо. Оптимальним засобом усунення зазначених законодавчих суперечностей та неузгодженостей є приведення діючих природноресурсових кодексів у відповідність до Конституції України.

12. Актуальним є конституційне закріплення реалізації делегованих правомочностей органами державної влади і місцевого самоврядування не лише «від імені», а і «в інтересах» Українського народу, як загального визначення меж здійснення правомочностей народної природноресурсової власності. При цьому, незважаючи на те, що концепція права розділеної власності не є універсальною, вона може застосовуватися до природноресурсової власності за участю суб'єктів

публічного права. На основі права розділеної власності можна забезпечити ефективне регулювання державної та комунальної природноресурсової власності за участю органів державної влади і місцевого самоврядування. У корпоративних та приватних відносинах власності розділена участь у здійсненні власницьких правомочностей забезпечується на підставі права спільної власності, а саме: на праві спільної часткової та спільної сумісної власності.

13. Із законодавчих положень щодо спільної власності на природні об'єкти територіальних громад впливає декілька висновків. По-перше, стосовно використання й охорони спільних природних об'єктів між територіальними громадами сіл, селищ та міст виникає право розділеної власності, правомочності щодо яких належать їм всім одночасно. По-друге, управління цими об'єктами делегується ними районним і обласним радам. При цьому самі районні та обласні ради не набувають права власності на природні об'єкти комунальної власності територіальних громад сіл, селищ і міст. Їх власниками залишаються відповідні територіальні громади, які розділяють між собою право щодо прийняття участі у відносинах власності. В сучасних умовах децентралізації влади і розширення повноважень органів місцевого самоврядування, втратила свою актуальність передача територіальними громадами сіл, селищ і міст функцій управління районним і обласним радам своєю комунальною природноресурсовою власністю. Територіальні громади можуть безпосередньо делегувати управлінські функції регіональним органам виконавчої влади в особі відповідних державних адміністрацій, оминаючи проміжний етап делегування цих повноважень районним та обласним радам.

14. Природним об'єктам на інтегрованому рівні притаманні три основні ознаки: природне походження, взаємозв'язок з екологічною системою та виконання функцій життєзабезпечення людини, суспільства й усіх живих істот та організмів. Характерним для об'єктів природи на екологічно інтегрованому рівні є невід'ємність їх властивостей, а саме – невіддільність від них життєзабезпечуючих умов. Отже, інтегрований природний об'єкт є складовою природного середовища, що знаходиться у безпосередньому зв'язку з іншими природними системами та може використовуватися з метою задоволення сельбищно-поселенських, господарсько-економічних, рекреаційно-оздоровчих, культурно-естетичних та інших потреб людини і суспільства. Одночасно інтегрований природний об'єкт забезпечує якість середовища існування, що суттєво впливає на його правовий режим, встановлений законом.

15. До диференційованих природних складових відносяться окремі природні об'єкти, а саме: землі і надра, води і ліси, рослинний і тваринний світ, атмосферне повітря і навколоремний простір. Найбільш широке визнання в якості об'єктів господарського використання і правової охорони набуло виділення природних об'єктів, природних ресурсів та природних комплексів. При цьому до природних об'єктів належать землі, надра, води, ліси, рослинний світ, тваринний світ, об'єкти природно-заповідного фонду, атмосферне повітря та інші навколишні складові природного походження. Зазначені об'єкти є укрупненими, всередині кожного з яких можна виділити численну кількість конкретних природних об'єктів меншого масштабу. В залежності від цілей правового регулювання використання і

забезпечення охорони природних об'єктів вітчизняне законодавство проводить деталізацію природних компонентів, позначаючи їх складові на відокремленому та одиничному рівні аж до мікроорганізмів, або консолідує їх, включаючи у зміст поширених структурних складових на рівні природних біоресурсів, генетичного фонду, природних ландшафтів тощо.

16. Розвиток законотворчої діяльності щодо використання, охорони і відтворення природних ресурсів та сучасні наукові дослідження у цій сфері свідчать про те, що ані збереження поресурсової галузевої диференціації з її посиленою екологізацією, ані пріоритетний розвиток екологічного права з інтеграцією до його складу природноресурсових відносин, не усувають об'єктивний розвиток відносин щодо формування і становлення галузі природноресурсового права. Тенденція консолідації природноресурсових відносин в єдину комплексну галузь права поступово посилюється, а їх диференціація у даний час ненабагато випереджає інтеграцію поресурсових правових галузей. Саме тому природноресурсове право поряд з екологічним правом в перспективі може реально претендувати на роль фундаментальної галузі права в українській правовій системі.

17. Втілення у суспільне життя положень перших радянських декретів про землю, так само як і реалізація положень земельних законодавчих актів українського уряду, викликало в Україні серйозний опір, аж до розколу суспільства на протиборчі сили, що було зумовлено цілою низкою причин. Проте головна з них полягала у наявності сталої традиції приватної власності на землю, яка існувала на українських землях. Тому реалізація концептуальної ідеї зрівняльно-трудового розподілу землі, державна підтримка пріоритетного розвитку громадського і колективного землекористування й інших видів природокористування, націоналізація землі та пов'язаних з нею основних природних об'єктів та інші революційні заходи викликали запеклу протидію з боку власників природних ресурсів та економічно заможних верств населення країни. Отже, надмірна централізація приналежності природних багатств з метою забезпечення «непорушної єдності та незламної могутності» союзної держави призвела до протилежного результату – відцентровому руху союзних республік і розпаду єдиної держави. Зазначене свідчить про те, що у відносинах власності на природні багатства однаково закладені як творчі, так і руйнівні сили для державного устрою суспільства.

18. Порівняльний аналіз змісту норм природноресурсових кодексів показує, що в них не однаково вирішені питання приналежності природних об'єктів. Землі та ліси за Земельним і Лісовим кодексами можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності, а надра й їх корисні копалини, так само як води і водні ресурси, згідно з положеннями Кодексу про надра та Водного кодексу, є виключною власністю Українського народу і надаються тільки у користування. Таке становище пояснюється правовим регулюванням відносин природноресурсової власності на основі різних правових концепцій, а саме: належність земельних і лісових об'єктів – на основі розділеної власності, а належність та використання гірничих і водних об'єктів – на основі виключної власності. Різноконцептуальне правове регулювання відносин власності на об'єкти природного походження спостерігається й у природноресурсових законах, що не є оптимальним.

19. Право виключної державної власності вперше було встановлено на землю і передбачалося у загальносоюзному законодавчому акті «Загальні засади землекористування і землеустрою» від 15 грудня 1928 року. На цій законодавчій основі з'явився один єдиний суб'єкт права власності на землю – Союз РСР в особі загальносоюзних органів влади і управління. З цього моменту різко обмежуються земельні правомочності союзних республік і починається посилена централізація політико-правової влади на землю, що у наступному було поширено на всі основні природні багатства. Однак право виключної державної власності на природні об'єкти викликає не лише історико-правовий інтерес щодо його становлення та розвитку а і з точки зору юридичного аналізу його сутності, об'єктного складу, суб'єктного представництва тощо. Право власності за своєю юридичною природою є правом абсолютним і відноситься до найважливіших суб'єктивних прав. Воно надає його власникові можливості володіння, користування та розпорядження об'єктами права найбільш абсолютним чином, усуваючи всіх інших суб'єктів від втручання у вільне і незалежне здійснення зазначених правомочностей власником, виключаючи їх вплив як на об'єкт, так і на володаря права. У цьому сенсі право власності само по собі є виключним і не потребує додаткового посилення позначенням його виключного характеру.

20. Доктринальний зміст виключної народної власності на природні об'єкти надає підстави для висновку про те, що вона носить соціально-економічний та політико-правовий характер. Народна власність як би над правом, вище права і все правове регулювання відносин власності на природні багатства має спиратись на її «верховенство» та «виключність». Одночасно право виключної власності народу на природні об'єкти не усуває від природноресурсової власності інших суб'єктів права, хоча при цьому створюється доволі складна суб'єктна структура відносин власності на об'єкти природного походження, що відрізняє його від суб'єктного складу права власності на майнові об'єкти. Крім цього, українське конституційне і звичайне законодавство передбачає певний механізм реалізації народом права власності на природні об'єкти. Визначений правовий режим їх використання та встановлені заходи щодо їх охорони можуть реалізовуватися через представницькі органи державної влади та місцевого самоврядування.

21. Концепція права розділеної власності на природні об'єкти та їх ресурси є органічно придатною для регулювання відносин природноресурсової власності. Вона виникла у стародавні часи і в основному застосовувалась до земельної власності. Проте в умовах зміни економічної системи та залучення природних багатств країни у виробничо-господарське використання на загальнодержавному та регіональному рівнях вона успішно може застосовуватися до гірничої, водної та іншої природноресурсової власності. Привабливість застосування права розділеної власності на природні об'єкти в умовах децентралізації влади полягає у тому, що воно відкриває можливості для «демократизації» відносин власності, допускаючи до участі в них представницько-владних та управлінсько-розпорядних структур різного рівня. У свою чергу це може забезпечити високу ефективність використання природних багатств на публічній власницькій основі.

22. Співвідношення між законодавчими вимогами щодо охорони і захисту природних об'єктів та вимогами стосовно захисту й охорони прав їх власників і

природокористувачів слід розглядати як співвідношення встановлених юридичних вимог стосовно правового режиму природних об'єктів та передбачених законодавчими актами запобігання правопорушенням та поновлення порушених прав власників природних об'єктів і природокористувачів. При цьому охорона права власності виникає з моменту прийняття правових норм, що оберігають відносини власності, і припиняється разом зі скасуванням охоронних правових норм. А захист права власності настає з моменту порушення права і діє в межах строків, встановлених для його захисту. Охорона права власності, у тому числі на об'єкти природного походження, притаманна праву власності в об'єктивному розумінні. А захист права власності на природні об'єкти властивий суб'єктивному праву. Охороною права власності слід вважати сукупність правових норм, які регламентують відносини власності з метою забезпечення їх функціонування і розвитку, що в основному здійснюється адміністративно-правовими засобами і в адміністративному порядку. Захист порушеного суб'єктивного права власності на природні об'єкти та їх ресурси забезпечується цивільно-правовими засобами і у даний час переважно здійснюється в судовому порядку.

23. Серед вітчизняних правових галузей, що охороняють і захищають право власності, особливе місце займає цивільне право. Його нормами визначаються підстави, умови і порядок набуття об'єктів та предметів матеріального світу, встановлюються вимоги щодо володіння, користування та розпорядження різноманітними об'єктами права власності, передбачаються правові режими використання безлічі предметів, що знаходяться у цивільному обігу тощо. Проте наведені положення щодо захисту цивільних прав та законних інтересів поширюються на захист і охорону права природноресурсової власності, пов'язаної з їх господарським використанням, що передбачено главою 15 Господарського кодексу. Аналогічні положення щодо захисту й охорони земельних прав передбачені в земельному законодавстві, зокрема у главі 23 Земельного кодексу. При цьому земельно-правові способи захисту прав на землю є універсальними і забезпечують захист права власності на землю, не залежно від цілей використання земельних ділянок. Проте способи захисту прав господарюючих суб'єктів, що передбачені у Господарському кодексі за своїм видовим різноманіттям, є більш поширеними. Вони надають суб'єктам господарювання, які використовують земельні ділянки і розташовані на них природні ресурси, широкі можливості вибору засобів захисту суб'єктивних прав, у тому числі права власності на них.

24. Застосування способів захисту й охорони права власності на природні об'єкти та їх ресурси відбувається у судовому, адміністративному, нотаріальному порядку та в порядку самозахисту. У даний час розгляд і застосування способів захисту й охорони права власності на об'єкти природного походження здійснюється місцевими загальними судами, місцевими господарськими судами та місцевими адміністративними судами, які є судами першої інстанції. При цьому місцеві загальні суди розглядають цивільні, адміністративні та кримінальні справи у випадках і в порядку, визначених відповідним процесуальним законодавством, а саме: місцеві господарські суди розглядають справи, що виникають із господарських правовідносин, а також інші справи, віднесені законом до їх юрисдикції, а місцеві адміністративні суди розглядають справи адміністративної

юрисдикції (адміністративні справи). Судовий розгляд справ щодо захисту права власності на природні об'єкти в основному здійснюється у позовному порядку, зокрема за віндикаційним (*actio rei vindicatio*) і негаторним позовом (*actio negatoria*).

25. Віндикаційний позов як вимога неволодіючого власника до фактичного володільця об'єктом власності про його повернення з чужого незаконного володіння має певні особливості застосовується у природноресурсових відносинах власності. Він може застосовуватися за наявності наступних умов: фактичного позбавлення володіння, наприклад, самовільного зайняття земельної ділянки; стосовно індивідуально визначеного об'єкта, оскільки власник може вимагати його повернення, що належить позивачеві на праві власності, наприклад, лісова ділянка з визначеними межами, що виділена для ведення лісового господарства і використання лісових ресурсів без вилучення її у власника землі; позивач і відповідач не знаходяться у зобов'язальних відносинах щодо оспорюваного об'єкта. У даний час не існує законом встановленої необмеженої віндикації щодо захисту права власності на об'єкти природного походження, що мала місце у попередньому цивільному законодавстві. У зв'язку з усуненням монопольної державної власності та встановленням різноманіття права власності на природні об'єкти відпала необхідність у необмеженій віндикації для захисту права власності на природні об'єкти. Проте це на означає усунення можливості подання віндикаційного позову щодо захисту права природноресурсової власності.

26. Негаторний позов забезпечує право вимагати усунення порушень прав власника, якщо дії третіх осіб носять неправомірний характер. Власники і користувачі земельних ділянок можуть вимагати, наприклад, припинення діяльності на сусідній ділянці, здійснення якої може призвести до шкідливого впливу на здоров'я людей, тварин, на повітря, а також на саму земельну ділянку. На відміну від віндикаційного позову, власник який звертається за захистом своїх прав з негаторним позовом, зберігає об'єкт права власності у своєму володінні. Проте з негаторним позовом може звертатися як власник, так і титульний володар природного об'єкта. При цьому останній може звертатись як проти третіх осіб, так і проти власника. Судовій практиці відомі непоодинокі випадки, коли після передачі громадянам земельних ділянок у власність чи в оренду, останнім не дозволяється здійснення допустимих видів користування ними та створюються штучні перешкоди щодо землекористування.

27. Незважаючи на те, що забезпечення захисту цивільних прав та законних інтересів Президентом України, органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим або органами місцевого самоврядування передбачено у Цивільному кодексі, їх захист і охорона зазначеними органами відноситься до адміністративного порядку із застосуванням відповідних адміністративно-правових методів. Одночасно слід зазначити, що в Основному Законі немає безпосереднього закріплення повноважень Президента України щодо захисту й охорони права власності, що відноситься до основоположних прав та інтересів у сучасному українському суспільстві. Така прогалина в Конституції України підлягає усуненню шляхом внесення доповнень до Основного Закону країни і на цій основі поширення повноважень Президента України щодо захисту й охорони права власності.

28. Суттєвою прогалиною про адміністративно-правову охорону і захист права власності на природні об'єкти є відсутність закріплення повноважень Держгеокадастру України та визначення підвідомчості справ про адміністративні правопорушення, віднесених КУпАП до його розгляду. Оптимальним і оперативним шляхом усунення зазначеної законодавчої прогалини може стати внесення відповідних доповнень до ст. 242-1 КУпАП, за якою адміністративні правопорушення можуть розглядатися не лише центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, яким у даний час є Державна екологічна інспекція України, і яка уповноважена застосовувати заходи впливу на правопорушників, що передбачені у ст. ст. 52, 53-3, 54 та інших нормах КУпАП. Таким органом слід визнати і Держгеокадастр України, який за Положенням про нього уповноважений розглядати відповідні справи, зокрема справи про земельні правопорушення.

29. Згідно зі ст. 59 Кримінального кодексу, конфіскація застосовується лише у випадках, спеціально передбачених в його Особливій частині. У зв'язку з тим, що Кримінальний кодекс приймався раніше Земельного кодексу, конфіскація земельної ділянки як додаткове кримінальне покарання не знайшла свого закріплення і не передбачена в якості санкції у кодифікованому кримінальному законі. Не знайшло свого прямого вирішення це питання й у ст. 96-1 і ст. 96-2 Кримінального кодексу, що присвячені спеціальній конфіскації, оскільки в них також немає вказівки на земельну ділянку. Отже, незважаючи на закріплення конфіскації в якості підстави припинення права приватної власності на землю у Земельному кодексі, її не можна застосовувати за принципом аналогії закону. З метою забезпечення суворого дотримання законності у застосуванні конфіскації земельної ділянки в якості додаткового кримінального покарання необхідним є внесення відповідних змін і доповнень до чинного Кримінального кодексу.

30. Кримінально-правова охорона відносин власності та прав власників являє собою систему попереджувальних заходів, наявність яких має забезпечувати випереджальну функцію в діяльності державних органів щодо усунення будь-яких протидій і перешкоджань належному здійсненню правомочностей власності та застосування у законом передбачених випадках кримінальної відповідальності за злочини у цій сфері. Одночасно варто звернути увагу на те, що у ст. 70 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачено, що визначення складу екологічних правопорушень і злочинів, порядок притягнення винних до адміністративної та кримінальної відповідальності за їх вчинення встановлюються Кодексом України про адміністративні правопорушення та Кримінальним кодексом України. Проте у вказаних кодексах не передбачені критерії розмежування близьких за змістом адміністративно і кримінально караних правопорушень. Традиційно у загальній теорії права та відповідних правових галузях розмежування між адміністративними і кримінальними правопорушеннями проводять за ознаками ступеня суспільної небезпеки, визнання тяжкості наслідків та за деякими іншими критеріями.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Каракаш И. И. Право собственности на землю и право землепользования в Украине : монография / И. И. Каракаш. – Киев : Истина, 2004. – 216 с.
2. Каракаш І. І. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні : монографія / І. І. Каракаш. – Одеса : Юрид. літ., 2017. – 438 с.

Статті у фахових наукових виданнях України

1. Каракаш И. И. Современная аграрная реформа и проблемы земельной собственности / И. И. Каракаш // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. – Одеса : Юрид. літ., 2000. – Вип. 7. – С. 42–49.
2. Каракаш И. И. Соотношение охраны и защиты права собственности на природные ресурсы / И. И. Каракаш // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. – Одеса : Юрид. літ., 2000. – Вип. 9. – С. 58–66.
3. Каракаш І. І. Проблеми розділеної власності на природні об'єкти в конституційному та природноресурсовому законодавстві / І. І. Каракаш // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2000. – № 2. – С. 170–179.
4. Каракаш І. І. Співвідношення права власності на природні ресурси та форм влади в державі / І. І. Каракаш // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. – Одеса : Юрид. літ., 2001. – Вип. 11. – С. 58–64.
5. Каракаш І. І. Право розділеної власності на природні ресурси в законодавстві України / І. І. Каракаш // Право України. – 2001. – № 3. – С. 82–85.
6. Каракаш І. І. Екологічні права та обов'язки людини і громадянина, гарантії їх реалізації та забезпечення захисту / І. І. Каракаш // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. – Одеса : Юрид. літ., 2001. – Вип. 12. – С. 166–170.
7. Каракаш І. І. Кримінально-правова охорона та захист права власності на природні ресурси / І. І. Каракаш // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. – Одеса : Юрид. літ., 2002. – Вип. 13–14. – С. 81–91
8. Каракаш І. І. Перехідні положення нового Земельного кодексу як його невід'ємна складова частина / І. І. Каракаш // Наукові праці Одеської національної юридичної академії : зб. наук. пр. – Одеса : Юрид. літ., 2003. – Т. II. – С. 160–171.
9. Каракаш І. І. Об'єкти і суб'єкти природноресурсового права / І. І. Каракаш // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2003. – № 4. – С. 159–170.
10. Каракаш І. І. Правові засади вирішення земельних спорів / І. І. Каракаш // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. – Одеса : Юрид. літ., 2004. – Вип. 18. – С. 642–650.
11. Каракаш І. І. Міжнародне співробітництво України по забезпеченню екологічної безпеки Причорноморського та Придунайського регіонів / І. І. Каракаш // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. – Одеса : Юрид. літ., 2004. – Вип. 21. – С. 87–92.
12. Каракаш І. І. Проблеми предмету природноресурсового права та його формування як комплексної правової галузі / І. І. Каракаш // Наукові праці Одеської

національної юридичної академії : зб. наук. пр. – Одеса : Юрид. літ., 2004. – Т. III. – С. 134–146.

13. Каракаш І. І. Способи захисту й охорони права власності на природні об'єкти та їх ресурси / І. І. Каракаш // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. – Одеса : Юрид. літ., 2004. – Вип. 22. – С. 712–719.

14. Каракаш І. І. Отличительные признаки права собственности на природные объекты и их ресурсы / И. И. Каракаш // Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету : зб. наук. пр. – Одеса, 2005. – Вип. 2. – С. 92–95.

15. Каракаш І. І. Основания и условия юридической ответственности за нарушения природоресурсового и экологического законодательства / И. И. Каракаш // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. – Одеса : Юрид. літ., 2005. – Вип. 24. – С. 18–36.

16. Каракаш І. І. Види юридичної відповідальності та особливості їх застосування за порушення природоресурсового й екологічного законодавства / І. І. Каракаш // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. – Одеса : Юрид. літ., 2005. – Вип. 25. – С. 430–443.

17. Каракаш І. І. Юридичні та фактичні критерії розмежування земель державної та комунальної власності / І. І. Каракаш // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. – Одеса : Юрид. літ., 2006. – Вип. 28. – С. 133–142.

18. Каракаш І. І. Вплив ринкових відносин на перетворення природоресурсової власності в Україні / І. І. Каракаш // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. – Одеса : Юрид. літ., 2007. – Вип. 30. – С. 143–148.

19. Каракаш І. І. Нагальні питання правового регулювання застави (іпотеки) земельних ділянок / І. І. Каракаш // Земельне право України: теорія і практика. – 2007. – № 3. – С. 52–58.

20. Каракаш І. І. О совершенствовании концептуальных основ правового регулирования экологических отношений / И. И. Каракаш // Наукові праці Одеської національної юридичної академії : зб. наук. пр. – Одеса : Юрид. літ., 2006. – Т. V. – С. 204–212.

21. Каракаш І. І. Предмет природоресурсового права та його формування як комплексної правової галузі / І. І. Каракаш // Часопис цивілістики. – 2007. – Вип. 5. – С. 25–32.

22. Каракаш І. І. Туристичне законодавство України: сучасний стан і перспективи розвитку / І. І. Каракаш // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. – Одеса : Юрид. літ., 2007. – Вип. 37. – С. 169–173.

23. Каракаш І. І. Столыпинская аграрная реформа на украинских землях / И. И. Каракаш // Наукові праці Одеської національної юридичної академії : зб. наук. пр. – Одеса : Юрид. літ., 2007. – Т. VI. – С. 231–237.

24. Каракаш І. І. Юридичні вимоги і фактичні перспективи подолання мораторію на купівлю-продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення / І. І. Каракаш // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. – Одеса : Юрид. літ., 2008. – Вип. 41. – С. 142–148.

25. Каракаш І. І. Юридична природа й умови реалізації права спільної власності на землю в Україні / І. І. Каракаш // Наукові праці Одеської національної юридичної академії : зб. наук. пр. – Одеса : Юрид. літ., 2008. – Т. VII. – С. 195–206.

26. Каракаш І. І. Перспективи подолання заборони на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення / І. І. Каракаш // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. – Одеса : Юрид. літ., 2009. – Вип. 46. – С. 213–218.
27. Каракаш І. І. О правовом регулировании отношений собственности на природные объекты и их ресурсы / І. І. Каракаш // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. – Одеса : Юрид. літ., 2010. – Вип. 52. – С. 155–160.
28. Каракаш І. І. Соціально-філософські аспекти відносин власності на природні об'єкти та їх ресурси / І. І. Каракаш // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія» : зб. наук. пр. – Одеса : Юрид. літ., 2011. – Т. ІХ. – С. 266–277.
29. Каракаш І. І. Особливості набуття права власності на землю в Україні іноземними громадянами, іноземними юридичними особами та іноземними державами / І. І. Каракаш // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. – Одеса : Юрид. літ., 2011. – Вип. 61. – С. 621–625.
30. Каракаш І. І. Законодавчі засади нової стратегії державної екологічної політики України / І. І. Каракаш // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія» : зб. наук. пр. – Одеса : Юрид. літ. 2011. – Т. Х. – С. 335–344.
31. Каракаш І. І. Право власності та право користування на землях лісгосподарського призначення / І. І. Каракаш // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». Том ХІІ. – Одеса: Юридична література, 2012. – С. 214–226.
32. Каракаш І. І. Проблеми вдосконалення концептуальних засад права власності на природні об'єкти та їх ресурси у конституційному вимірі / І. І. Каракаш // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія» : зб. наук. пр. – Одеса : Юрид. літ., 2013. – Т. ХІІІ. – С. 283–292.
33. Каракаш І. І. Правові засоби відродження курорту Куяльник та Куяльницького лиману / І. І. Каракаш // Юридичний вісник. – 2014. – № 1. – С. 71–78.
34. Каракаш І. І. Правова охорона атмосферного повітря як основного компонента природного середовища / І. І. Каракаш // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. – 2014. – № 2. – С. 76–87.
35. Каракаш І. І. Проблема галузевої приналежності інституту права природноресурсової власності / І. І. Каракаш // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. – Одеса : Юрид. літ., 2014. – Вип. 71. – С. 235–241.
36. Каракаш І. І. Природноресурсове право як комплексна галузь права в українській правовій системі / І. І. Каракаш // Юридичний вісник. – 2014. – № 5. – С. 84–90.
37. Каракаш І. І. Особенности объектов природного происхождения и юридическое закрепление их принадлежности в Украине / І. І. Каракаш // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція : зб. наук. пр. – Одеса, 2014. – Вип. 10-1, т. 2. – С. 42–44.
38. Каракаш І. І. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси у виключній формі: історико-правові аспекти періоду становлення та розвитку / І. І.

Каракаш // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія» : зб. наук. пр. – Одеса : Юрид. літ., 2014. – Т. XIV. – С. 183–194.

39. Каракаш І. І. Право власності на ресурсові складові фондів природних об'єктів / І. І. Каракаш // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія» : зб. наук. пр. – Одеса : Юрид. літ., 2016. – Т. XVI. – С. 173–182.

40. Каракаш І. І. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси у виключній формі: історико-правові аспекти періоду відродження та занепаду / І. І. Каракаш // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. – 2016. – № 9. – С. 96–106.

41. Каракаш І. І. Проблеми права власності на об'єкти і ресурси рослинного світу / І. І. Каракаш // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція : зб. наук. пр. – Одеса, 2016. – Вип. 23. – С. 142–145.

42. Каракаш І. І. Правове регулювання використання й охорони рекреаційно-туристичних територій і об'єктів / І. І. Каракаш // Екологічне право України. – 2017. – № 1–2. – С. 20–26.

43. Каракаш І. І. Щодо правового регулювання відносин власності на атмосферне повітря / І. І. Каракаш // Право і суспільство. – 2017. – № 1-1. – С. 116–122.

44. Каракаш І. І. Проблемні питання власницької правооб'єктності тваринного світу та його ресурсів / І. І. Каракаш // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія» : зб. наук. пр. – Одеса : Юрид. літ., 2017. – Т. XVIII. – С. 75–86.

45. Каракаш І. І. Право власності на природні ресурси виключної (морської) економічної зони та континентального шельфу України / І. І. Каракаш // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія» : зб. наук. пр. – Одеса : Юрид. літ., 2017. – Т. XIX. – С. 161–173.

46. Каракаш І. І. Юридичні ознаки й особливі встановлення права власності на природно-соціальні об'єкти в природному середовищі / І. І. Каракаш // Юридичний вісник. – 2017. – № 1. – С. 117–134.

47. Каракаш І. І. Правове регулювання розгляду та вирішення земельних спорів як гарантія захисту прав на землю / І. І. Каракаш // Підприємництво, господарство і право. – 2017. – № 12. – С. 132–138.

48. Каракаш І. І. Правове забезпечення аграрно-земельної реформи в Україні: минуле, сучасне, майбутнє / І. І. Каракаш // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія» : зб. наук. пр. – Одеса : Юрид. літ., 2017. – Т. XX. – С. 47–55.

Статті у наукових виданнях інших держав

1. Каракаш І. І. Правовые основы управления природоресурсовой собственностью в Украине / І. І. Каракаш // Современные проблемы экологического права, политики и образования : сборник материалов Междунар. науч.-практ. конф. (г. Ижевск. 24–25 окт. 2006 г.). – Ижевск, 2006. – С. 119–131.

2. Каракаш І. І. Право собственности и правовая охрана территорий и объектов природно-заповедного фонда Украины / І. І. Каракаш // National Law

Journal: Theory and Practice (Национальный юридический журнал: теория и практика) (Республика Молдова). – 2017. – № 1. – С. 115–120.

3. Каракаш И. И. Правовое регулирование использования и охраны курортно-оздоровительных территорий и объектов / И. И. Каракаш // *Legea și viața* (Закон и жизнь) (Республика Молдова). – 2017. – № 9/2. – С. 64–68.

4. Karakash I. I. Legal basis of use of natural resources in agricultural holding of Ukraine (Правові засади використання природних ресурсів у сільському господарстві України) / I. I. Karakash // *Visegrad Journal on Human Rights* (Словацька Республіка). – 2017. – № 4, ч. 2. – С. 71–78.

5. Karakash I. I. Legal guarantees of protection and defence of rights to land in Ukraine. (Юридичні гарантії охорони і захисту прав на землю в Україні) / I. I. Karakash // *Evropský politický a právní diskurz* (Європейський політико-правовий дискурс) (Чеська Республіка). – 2018. – Vol. 5, is. 1. – P. 230–238.

Публікації за матеріалами наукових конференцій

1. Каракаш І. І. Методи правового регулювання природоресурсних відносин: матеріали міжнародної науково-практичної конференції / І. І. Каракаш // *Государство и право в условиях глобализации: реалии и перспективы* : матеріали II Міжнарод. науч.-практ. конф. (г. Симферополь, 16–17 апр. 2010 г.). – Симферополь, 2010. – С. 300–301.

2. Каракаш І. І. Правові засади управління природноресурсовою власністю в умовах переходу до ринкових відносин / І. І. Каракаш // *Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських відносин в Україні* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 14–15 трав. 2010 р.). – Хмельницький, 2010. – С. 215–219.

3. Каракаш І. І. Методологічні засади взаємодії людини і суспільства з природним середовищем: матеріали науково-практичної конференції / І. І. Каракаш // *Сучасне земельне, аграрне, екологічне та природоресурсне право: актуальні проблеми теорії та практики* : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Біла Церква, 21–22 трав. 2010 р.). – Біла Церква, 2010. – С. 5–8.

4. Каракаш І. І. Основні причини екологічної кризи в Україні / І. І. Каракаш // *Генезис публічного права: від становлення до сучасності* : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 26–27 листоп. 2010 р.). – Миколаїв, 2010. – С. 246–248.

5. Каракаш І. І. Сучасні тенденції розвитку природноресурсового законодавства і права України / І. І. Каракаш // *Сучасні тенденції розвитку національного законодавства України* : збірник тез Міжнарод. наук.-практ. конф. присвяч. 10-річчю створення юрид. фак-ту НУБіП України (м. Київ, 19–20 трав. 2011 р.). – Київ, 2011. – С. 320–322.

6. Каракаш І. І. Правове забезпечення реалізації нової стратегії державної екологічної політики України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції / І. І. Каракаш // *Правові аспекти реалізації екологічної та природоресурсної політики* : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. присвяч. 10-річчю юрид. фак-ту НГУ, 20-річчю Закону України «Про охорону навколишнього середовища» та 15-річчю приєднання України до Конвенції 1979 року «Про охорону

дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі» (м. Дніпропетровськ, 7–8 жовт. 2011 р.). – Дніпропетровськ, 2011. – С. 72–80.

7. Каракаш І. І. Публічно-правова природа екологічної функції держави і права: матеріали міжнародної науково-практичної конференції / І. І. Каракаш // матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Сьомі Прибузькі юридичні читання» (м. Миколаїв, 25–26 листоп. 2011 р.). – Миколаїв, 2011. – С. 271–272.

8. Каракаш І. І. Щодо правового забезпечення реалізації концепції сталого екологічного розвитку України: / І. І. Каракаш // Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 30 листоп. 2012 р.) : у 2 т. – Одеса, 2012. – Т. 2. – С. 701–703.

9. Каракаш І. І. Деякі питання перегляду конституційних засад права власності на природні об'єкти та їх ресурси / І. І. Каракаш // Актуальні проблеми публічно-правового партнерства у сфері аграрних, земельних, екологічних та космічних відносин : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22 листоп. 2013 р.). – Київ, 2013. – С. 41–44.

10. Каракаш І. І. Співвідношення буденного і соціального розуміння власності / І. І. Каракаш // Правовий світогляд людини і права : матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 22 квіт. 2014 р.). – Київ, 2014. – С. 48–53.

11. Каракаш І. І. Про встановлення правового положення Куяльницького лиману та курорту Куяльник / І. І. Каракаш // Природно-ресурсний потенціал Куяльницького та Хаджибейського лиманів, територій міжлимання: сучасний стан, перспективи розвитку : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18–20 листоп. 2015 р.). – Одеса, 2015. – С. 56–59.

12. Каракаш І. І. Система екологічного права та його співвідношення з іншими галузями права / І. І. Каракаш // Актуальні питання реформування правової системи : матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 24–25 черв. 2016 р.). – Луцьк, 2016. – С. 197–199.

13. Каракаш І. І. Щодо спеціального виду відповідальності за порушення земельного законодавства / І. І. Каракаш // Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасне, майбутнє : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2017 р.) : у 2 т. – Одеса, 2017. – Т. 1. – С. 617–620.

14. Каракаш І. І. Застосування адміністративної відповідальності за порушення земельного законодавства / І. І. Каракаш // Актуальні питання реформування правової системи : матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 16–17 черв. 2017 р.). – Луцьк, 2017. – С. 161–163.

15. Каракаш І. І. Особливості застосування дисциплінарної та матеріальної відповідальності за правопорушення земельного законодавства / І. І. Каракаш // Реалізація норм екологічного, земельного та аграрного права в умовах реформування правової системи України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 8–10 верес. 2017 р.). – Івано-Франківськ, 2017. – С. 105–108.

16. Каракаш І. І. Органічне землеробство та перспективи його розвитку в Україні / І. І. Каракаш // Правові засади ведення органічного землеробства : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29–30 верес. 2017 р.). – Харків, 2017. – С. 80–84.

17. Каракаш І. І. Права людини на користування природним середовищем у міжнародних документах / І. І. Каракаш // Україна. Євроінтеграція. Інтермарум : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 27–28 жовт. 2017 р.). – Одеса, 2017. – С. 56–59.

18. Каракаш І. І. Адаптація екологічного законодавства України до законодавчих стандартів Європейського Союзу / І. І. Каракаш // Актуальні проблеми соціального права в умовах євроінтеграції : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 31 жовт. 2017 р.). – Одеса, 2017. – С. 175–179.

Підручники і навчальні посібники

1. Экологическое право Украины : курс лекций / под ред. И. И. Каракаша. – Одесса : Латстар, 2001. – 478 с. – Из содерж.: Лекции 2–5. – С. 24–121; лекция 7. – С. 141–156; лекции 9–13. – С. 172–281; лекция 18. – С. 358–373.

2. Земельное право Украины : учеб. пособие / под ред. А. А. Погребного, И. И. Каракаша. – Киев : Истина, 2002. – 496 с. – Из содерж.: Гл. V. – С. 79–119; гл. VI. – С. 120–140; гл. VIII. – С. 161–206; гл. IX. – С. 207–227; гл. XI. – С. 246–267.

3. Земельне право України : підручник / за ред. О. О. Погрібного, І. І. Каракаша. – Київ : Істина, 2003. – 448 с. – Из змісту: Розд. 5. – С. 64–95; розд. 6. – С. 96–111; розд. 8. – С. 127–156; розд. 10. – С. 180–196; розд. 1. – С. 197–214; розд. 13. – С. 230–247.

4. Основи правознавства : навч. посібник / за ред. С. В. Ківалова, М. П. Орзіха. – 8-ме вид., переробл. і допов. – Одеса : Юрид. літ., 2004. – 376 с. – Из змісту: Розд. 15. – С. 277–299.

5. Основы правоведения : учебное пособие / под ред. С. В. Кивалова, М. Ф. Орзиха. – 7-е изд., доп. и перераб. – Одесса : Юрид. лит., 2005. – 384 с. – Из содерж.: Гл. 15. – С. 299–323.

6. Природноресурсове право України : навч. посібник / за ред. І. І. Каракаша. – Київ : Істина, 2005. – 376 с. – Из змісту: Розд. 1. – С. 5–41; розд. 4. – С. 60–92; розд. 5. – С. 93–120.

7. Земельне право України : підручник / за ред. О. О. Погрібного, І. І. Каракаша. – Вид. 2-е, перероб. і доповн. – Київ : Істина, 2009. – 600 с. – Из змісту: Вступ. – С. 3–5; розд. 5. – С. 95–133; розд. 6. – С. 134–160; розд. 8. – С. 181–126; розд. 10. – С. 248–267; розд. 11. – С. 268–292.

8. Екологічне право України : підручник / за ред. І. І. Каракаша. – Одеса : Фенікс, 2012. – 788 с. – Из змісту: Вступ. – С. 8–12; розд. 1. – С. 15–39; розд. 3. – С. 57–88; розд. 4. – С. 89–109; розд. 5. – С. 110–146; розд. 6. – С. 147–181; розд. 10. – С. 255–271; розд. 12. – С. 298–328.

9. Земельне право України : підручник / за ред. М. В. Шульги. – Київ : Юрінком Інтер, 2012. – 468 с. – Из змісту: Гл. 1. – С. 10–31.

10. Земельне право України : підручник / за ред. М. В. Шульги. – Харків : Право, 2013. – 520 с. – Из змісту: Розд. 1. – С. 5–29.

11. Набуття і реалізація прав на землю в Україні : навч. посібник / за ред. І. І. Каракаша. – Одеса : Юрид. літ., 2016. – 332 с. – Из змісту: Вступ. – С. 3–6; розд. 2. – С. 32–85; розд. 3. – С. 86–121; розд. 12. – С. 290–323.

12. Аграрне право України : навч. посібник / за ред. Т. Є. Харитонової, І. І. Каракаша. – Одеса : Юрид. літ., 2017. – 436 с. – Із змісту: Розд. 3. – С. 66–90; розд. 8. – С. 200–223.

13. Земельне право України : навч. посібник / за ред. І. І. Каракаша, Т. Є. Харитонової. – Вид. 2-е, перероб. і доповн. – Одеса : Юрид. літ., 2017. – 588 с. – Із змісту: Вступ. – С. 3–6; розд. 1. – С. 7–37; розд. 4. – С. 100–147; розд. 8. – С. 231–263; розд. 20. – С. 543–579.

АНОТАЦІЯ

Каракаш І. І. Теоретичні проблеми права власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.06. – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. – Національний університет «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України. – Одеса, 2018.

Дисертація присвячена дослідженню методологічних основ та теоретичних положень правового регулювання відносин власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні. В ній розкриваються доктринальні концепції взаємодії людини і суспільства з природним оточенням на власницьких засадах, і на цій основі пропонуються теоретичні узагальнення щодо законодавчого закріплення відносин власності на природні багатства країни.

В роботі розглянуті проблемні питання права власності на природні об'єкти й їх ресурси в інтегрованому та диференційованому аспектах, у виключній і розділеній формах та інші питання, які у зазначеній постановці не розглядалися у вітчизняній юридичній науці. Автором проаналізовано конституційне закріплення відносин владності на природні об'єкти та правове регулювання їх використання галузевим природноресурсовим законодавством.

Певний соціально-філософський інтерес представляє концепція власності в доктрині «демократичного соціалізму», згідно з якою справедливому соціальному розподілу власності можна прийти на основі її еволюційного розвитку за допомогою здійснення реорганізації та реформування відносин власності. На основі доктрини «демократичного соціалізму» розроблено чимало формально-юридичних концепцій права власності, до яких відносяться теорії «змінених правомочностей власності», «розширення правомочностей соціального управління власністю», «вільної підприємницької ініціативи», які отримали визнання і у вітчизняних гуманітарних дослідженнях, які піддані критичному аналізу в дисертації.

У дослідженні представлено співвідношення захисту й охорони права власності на природні ресурси, а також розкриті цивільно-правові, адміністративно-правові та кримінально-правові способи захисту й охорони права власності на природні об'єкти, порядок їх застосування в судовому та нотаріальному порядку і в порядку самозахисту. Підкреслюється, що захист і охорона відносин власності на природні багатства є однією з головних функцій держави і становлять найважливіше завдання всієї сучасної правової системи України.

Ключові слова: природні об'єкти, природні ресурси, природні комплекси, відносини власності, право власності, право виключної власності, право розділеної власності, правове регулювання, захист і охорона права власності.

АННОТАЦІЯ

Каракаш І. І. Теоретические проблемы права собственности на природные объекты и их ресурсы в Украине. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.06 – земельное право; аграрное право; экологическое право; природоресурсовое право. – Национальный университет «Одесская юридическая академия» Министерства образования и науки Украины. – Одесса, 2018.

Диссертация посвящена исследованию методологических основ и теоретических положений правового регулирования отношений собственности на природные объекты и их ресурсы в Украине. В работе раскрыто представление о собственности, которое формируется под влиянием процессов обыденной жизнедеятельности, связанное с предметами внешнего мира и воспринимаемое как отношение людей к принадлежащим им вещам. Осознание собственности в человеко-вещевом понимании представляется как принадлежность вещей, предметов или объектов внешнего мира определенным субъектам.

В доктринальных концепциях отношений природоресурсовой собственности мыслителями древности, средневековья, новой и новейшей истории, особенно теоретиками XIX-XX веков, рассматриваются как система философских взглядов. Наиболее распространенной является теория собственности как «социальная функция» или теория «социальной связанности» отношений собственности. Теория собственности как «социальная функция» получила широкое распространение в конце XIX – начале XX века.

Определенный социально-философский интерес представляет концепция собственности в доктрине «демократического социализма», согласно которой справедливому социальному распределению собственности можно прийти на основе её эволюционного развития посредством осуществления реорганизации и эффективного реформирования отношений собственности. На основе доктрины «демократического социализма» разработано немало формально-юридических концепций права собственности, к которым относятся теории «измененных правомочий собственности», «расширения правомочий социального управления собственностью», «свободной предпринимательской инициативы», получивших признание и в отечественных гуманитарных исследованиях.

В работе рассмотрены проблемные вопросы права собственности на природные объекты и их ресурсы в интегрированном и дифференцированном аспектах, в исключительной и разделенной формах и некоторые другие вопросы, которые в указанной постановке не рассматривались в отраслевой юридической науке. Диссертантом критически проанализировано конституционное закрепление отношений собственности на природные объекты и их регулирование природоресурсовым законодательством Украины. На этой основе предложены теоретические обобщения и практические предложения по совершенствованию законодательного закрепления права собственности на природные богатства страны.

По утверждению автора, наиболее приемлемой концепцией правового регулирования отношений собственности на природные объекты и их ресурсы в условиях проводимой в настоящее время децентрализации власти в стране, является право разделенной собственности. Она открывает широкие возможности для «демократизации» отношений собственности и по этой концепции более определенным и обоснованным становится участие в них представительно-властных и управленческо-распорядительных структур разного уровня.

В диссертационном исследовании представлено соотношение защиты и охраны права собственности на природные объекты, а также раскрыты гражданско-правовые, административно-правовые и уголовно-правовые способы защиты и охраны права собственности на природные объекты, а также условия их применения в судебном и нотариальном порядке и в порядке самозащиты. Отмечается, что защита и охрана отношений собственности является одной из главных функций государства и составляют важнейшую задачу всей правовой системы Украины.

Ключевые слова: природные объекты, природные ресурсы, природные комплексы, отношения собственности, право собственности, право исключительной собственности, право разделенной собственности, правовое регулирование, защита и охрана права собственности.

ANNOTATION

Karakash I. I. Theoretical problems of the ownership of natural objects and their resources in Ukraine. – The manuscript.

The dissertation for the degree of Doctor of Law on the specialty 12.00.06 – Land Law; Agrarian Law; Ecological Law; Natural Resources Law: – National University «Odessa Law Academy» of the Ministry of Education and Science of Ukraine. – Odessa, 2018.

The thesis is devoted to the complex research of methodological basis and theoretical provisions of legal regulation in the sphere of property ownership relations to natural objects and their resources in Ukraine. It reveals doctrinal concepts of the interaction of human and society with the environment in the aspect of property relations. As the result the author made theoretical generalizations and propositions of legislative consolidation of the natural wealth property relations.

Attention is devoted to problematic issues of the ownership of natural objects and their resources in the integrated and differentiated aspects, in the exclusive and divided forms. The research also contains other issues that haven't been analyzed before in author's question statement in Ukrainian legal literature. The author assesses the constitutional attachment of ownership relations to natural objects and sectoral legal regulation of this question with special natural resources legislation.

A specific socio-philosophical interest is the concept of ownership in the doctrine of «democratic socialism», according to which a fair social distribution of property can be arrived at on the basis of its evolutionary development through the implementation of reorganization and reform of property relations. On the basis of the doctrine of «democratic socialism», many formal legal concepts of property law have been developed, including theories of «changed property rights», «extending the powers of social property management», «free entrepreneurial initiative», recognized in domestic humanitarian studies that have been subjected critical analysis in the dissertations.

The study found the ratio of the protection and preservation of ownership of natural resources. There is also defined the content of the civil, administrative and criminal methods of protection and preservation of the ownership of natural objects, their application in judicial and notarial procedures and in self-defense. It is separately emphasized that the protection and preservation of property ownership relations to natural wealth are the main functions of the state and constitute the most important task of the modern legal system of Ukraine.

Key words: natural objects, natural resources, natural complexes, property relations, ownership, the exclusive property, the divided property, legal regulation, protection and preservation of ownership.